

DET TEOLOGISKE
MENIGHETSAKULTET

Kirkens møte med konfirmanten som har opplevd foreldrenes samlivsbrudd

Kandidat

Gustav Kristoffer Schmidt

Veileder

Hovedveileder: Professor Leif Gunnar Engedal

Bi-veileder: Konstituert Praktikumsleder Sjur E. Isaksen

*Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved
Det teologiske Menighetsfakultet og er godkjent som del av denne utdanningen*

Det teologiske menighetsfakultet, 2012, Høst

AVH504: Spesialavhandling (30 ECTS)

Profesjonsstudiet i teologi

Innholdsfortegnelse

1. INNLEDNING	3
1.1 Bakgrunn og motivasjon	3
1.2 Målsetting og problemstilling	4
1.3 Presisering og avgrensing	5
1.4 Materiale	7
1.5 Metode	8
1.6 Disposisjon og struktur	9
2. Å VÆRE BARN NÅR FORELDRE GÅR FRA HVERANDRE	10
2.1 Barnets plass i familien	10
2.2 Småbarn i alderen 0-3 år	11
2.3 Førskolebarn, alder 3-6.	12
2.4 Småskolebarna 6-8 år	14
2.5 Skolebarna 9-12 år	15
2.6 Ungdomstiden 13-17 år	17
2.7 Sammenfatning av funnene, barnets reaksjoner på foreldrenes samlivsbrudd	19
3. BARNETS BEHOV FOR SINE FORELDRENE, SETT FRA TILKNYTTINGSTEORIEN	19
3.1 Nærhet og avstand	19
3.2 Trygg tilknytting	20
3.3 Samspill	21
3.4 Tilknyttingssystemet	22
3.5 Sammenfatning, barns reaksjoner i lys av tilknyttingsteorien	22
4. Å KOMME FRA ET SKILT HJEM, RESULTATER FRA FORSKNINGEN	23
4.1 Nyere forskning på barn og skilsmisse	23
4.2 Forskning på skilsmisens innvirkning på barn i Norge.	24
4.3 Den økonomiske forandringen som faktor på barns livskvalitet	25
4.4 Foreldres konflikt og samarbeid som faktor på barns livskvalitet	25
4.5 Flytting og endring i barnets sosiale kapital som faktor på barns livskvalitet	27
4.6 Det går bra med de fleste barn	27
4.7 Sammenfatning, samlivsbruddets virkninger på et barnets livskvalitet over tid	28
5. HVA ER KIRKEN OG HVILKET KALL HAR DEN?	29
5.1 En virkelig kirke, fellesskap med Gud og hverandre	29
5.2 Jesu etterfølgelse, Jean Vanier	32
5.3 Den norske kirkes møte med barn fra samlivsbrudd, plan for diakoni	35
5.4 Den norske kirkes møte med barn fra samlivsbrudd, plan for trosopplæring	37
5.5 Sammenfatning, kirken i møte med konfirmanten	38
6. HVORDAN KAN KIRKEN HJELPE KONFIRMANTER SOM HAR OPPLEVD SAMLIVSBRUDD?	40
6.1 Å møte barns smerte	41
6.2 Gjennom forkynnelse	43
6.3 I undervisning	47
6.4 I den vanlige samtale og sjelesorg	49
6.5 I koinonia-fellesskapet	51
7. OPPSUMMERING	55
7.1 Utblikk	56
8. KILDER	57

1. Innledning

I denne følgende innledningen vil jeg redegjøre for bakgrunn og motivasjon(1.1), dernest vil jeg beskrive hva som er min målsetting og problemstilling(1.2). Videre i dette innledende kapittelet vil jeg gjøre de nødvendige begrepsavklaringer og avgrensing(1.3) før metode(1.4), disposisjon og struktur blir beskrevet(1.5).

1.1 Bakgrunn og motivasjon

"Blod er tykkere enn vann"

For mange har familie og slekt har en helt spesiell plass i livet. For barnet er familien den første arenaen for omsorg og sosialisering. I gode familier virker kjærlighet og omsorg som brensel til barnets gode utvikling. Familien er grunnlaget til vår forståelse av oss selv, vår identitet. Og for de fleste er familien svaret på det gode liv. Dessverre er det ikke slik for alle. Å være familie er også sårbart. Det er mange barn som opplever at foreldre går fra hverandre. I 2011 var det 17000 barn som gjennomlevde foreldrenes samlivsbrudd¹. Statistisk sentralbyrå beregner for 2011 at 275 500 barn bor alene med en av foreldrene². Skilsmisse og samlivsbrudd har blitt vanlig å se i samfunnslivet vårt. Det skjer også i kristne fellesskap. Jeg undres på om skilsmisse og samlivsbrudd nettopp har blitt så vanlig å se at vi har mistet av syne omkostningene som følger for barn i en slik situasjon. Min hensikt med oppgaven er ikke å kritisere foreldres manglende evne til å mestre et samliv. Min intensjon med oppgaven er å få frem kirkens ansvar for å ta vare på den svakestes part i samlivsbrudd. Det er barnet. En inkluderende og nærværende kirke vil ha fordel av å heve kompetansen omkring mange barns oppvekstmiljø. Samlivsbrudd er vondt og komplisert, og det medfører et tap for alle involverte. Kirken er tilstede og tilbyr hjelp ved dødsfall. Da finnes det kirkelige ansatte med god kompetanse som tilbyr blant annet sjelesorg og samtalegrupper. Ved samlivsbrudd det ikke samme tilbud for barn. Når et samlivsbrudd skjer har sorg og tap blitt påført barnet. Et samlivsbrudd er poetisk beskrevet som "Sorgen en ikke sender blomster til". Når dette er sagt, så gjør kirken allerede et viktig arbeid rundt skilsmisse og samlivsbrudd. Kirkens familievernkontor tilbyr hjelp til familier som har det vanskelig, eller går

¹Helsedirektoratet(i)

² Statistisk sentralbyrå, A(i)

igjennom oppløsning. Det offentlige gir også hjelp på forskjellige plan og det har flere innstanser som arbeider med problematikken. Bufetat, Barne og ungdom og familie etaten organiserer 200 samtalegrupper for barn som har opplevd skilsmisse eller samlivsbrudd. Disse gruppene finnes på forskjellige skoler rundt om i landet³. Et annet tiltak er Bambi prosjektet(2010), dette er et tiltak i barnhagen med overordnet mål å fremme barns videre utvikling og tilpassing etter samlivsbrudd⁴. Barneombudet har et tydelig fokus på å ivareta barnet. Ikke minst reflekterer barnekonvensjonen alvoret av samlivsbrudd og fastholder barnets rettigheter⁵. Summen av dette viser alvoret av hva et samlivsbrudd innebærer. Min motivasjon med oppgaven er at den kan være et bidrag til at kirken kan fokusere mer på barns problematikk ved samlivsbrudd. I kirkens fellesskap er det en del barn som lever med smerte på grunn av foreldres samlivsbrudd. Det finnes spesial tilbud som beskrevet. Men kirke skjer først og fremst i det hverdagslige. I fellesskapet, der mennesker møtes og livet leves.

1.2 Målsetting og problemstilling

Et samlivsbrudd er spesiell hendelse for dem som opplever det. Det er en stor belastning for alle som involveres. I denne oppgaven er det barnet som har fokuset. Samtidig er ikke oppgavens intensjon å vise en ensidig negativ fremstilling av samlivsbrudd. Det finnes noen samliv der det ville vært moralsk uforsvarlig å hevde at foreldrene skal holde sammen. Min målsetting med denne oppgaven er å gi et bidrag til hvordan kirken kan være en ressurs for barn som enten har opplevd samlivsbrudd eller som går igjennom det. Hvis kirken ønsker å være en støtte for voksne og spesielt barn i denne sammenheng, er jeg overbevist om at kirken må begynne å ta opp dette vanskelige temaet i menighetslivet. For at kirken kan bidra til at barn kan håndtere reaksjonene av foreldres samlivsbrudd bedre, så trenger kirkens fellesskap å være delaktig i barnas liv og på å forskjellige måter vise at de aksepterer og anerkjenner barnets situasjon og reaksjoner. Gir voksne tid og anledning til at barna på sin måte klarer å forstå, bearbeide og utrykke det som har skjedd, vil de lettere mestre situasjonen sin⁶. Det betyr at vi som kirke må ta barnet på alvor og skape arenaer der det kan bli sett og hørt. Da bidrar vi til at barna kan mestre bedre det som har skjedd. Hovedproblemstillingen min er derfor

³ Ung.no(i)

⁴ Universitetet i Stavanger(i)

⁵ Barneombudet(i)

⁶ Haaland 2002:23

Hvordan kan Kirken best mulig møte barn som har opplevd eller opplever samlivsbrudd? Med spesielt henblikk på konfirmanten og konfirmanttiden.

For å kunne svare på denne problemstillingen best mulig vil jeg belyse tre områder. Det ene er hva som kjennetegner de reaksjonene et barn får av foreldrenes samlivsbrudd. Det andre er hvilke virkninger foreldres samlivsbrudd har på et barns livskvalitet over tid. Den tredje området jeg vil belyse er hva kirken ment til å være som fellesskap og hvordan kirken møter konfirmanten som har opplevd samlivsbrudd. Derfor vil jeg benytte meg av tre underproblemstillinger:

(1) Hvilke reaksjoner kan barn få av foreldrenes samlivsbrudd?

(2) Hvilke virkninger kan foreldres samlivsbrudd ha på barns livskvalitet over tid og hvilken faktor spiller inn?

(3) Hva er kirken og hvilke fokus har den på barn og konfirmanter som har opplevd samlivsbrudd?

1.3 Presisering og avgrensning

Til denne oppgaven vil jeg konsentrere meg om barn med spesielt henblikk på hvordan kirken kan møte konfirmanten, i alderen 14-15 år. Kirken har gjennom regelmessig undervisning, konfirmantleirer, og gudstjenesteoppmøte mange møtepunkt med konfirmanten. For en 14-15 åring er denne perioden ekstra sårbar - å være i puberteten er krevende. Konfirmanten trenger generelt mye støtte i arbeidet med å danne en trygg identitet. Summen av dette gjør at jeg vil fokusere på denne alderen. Det betyr ikke at kirken ikke har ansvar og mulighet til å møte barn av alle aldre som har det vondt etter foreldres samlivsbrudd. Denne avgrensingen gjør jeg også med tanke på oppgavens størrelse, det gir meg rom til å bli mer konkret med det jeg har avgrenset innenfor. Jeg velger i oppgaven å redegjøre for de vanligste reaksjonene et barn kan få på samlivsbrudd fra tidlig alder til og med konfirmantaldre. Hovedgrunnen til dette ligger i Ingunn Størksens omfattende forskningsresultater som presenteres i kap.4. Der er materialet hentet fra 8489 unge i alderen 13-19 år. Materialet viser at det er et snitt på 8 år fra samlivsbruddet skjedde til de ble intervjuet. Derfor mener jeg at det er relevant å se på alle aldersgruppene for å danne et bilde av hva barn og konfirmanten kan ha fått

av reaksjoner av samlivsbruddet. Sett i lys av trosopplæringsplanen og alle medarbeidere som jobber med barn fra 0-18 i kirken vil kapitel to anvendelig. Slik kan oppgaven være et lite skritt i et bidrag til kompetanseøking.

Foreldre er i denne oppgaven definert som biologiske foreldre.

Faktorene som spiller inn på barns evne til å tilpasse seg foreldrenes samlivsbrudd.

For å kunne løse denne oppgaven vil jeg beskrive de vanligste reaksjonene til barnet når det opplever samlivsbrudd. Når jeg går i gang med dette står jeg i fare for å forflåte den kompleksitet et samlivsbrudd kan innebære. En familieoppløsning er barnets og foreldrenes spesielle opplevelse som vil være en del av deres historie. Hvordan et barn i en bestemt familie blir preget av samlivsbruddet er til slutt summen av mange forhold. Alle faktorene som spiller inn på barnet vil ikke være mulig å behandle i denne oppgaven. I denne oppgaven vil jeg belyse tre faktorer som spiller inn i barnets tilpassing. Disse tre faktorene vektlegger jeg som noen av de viktigste faktorene til barns tilpassing etter samlivsbrudd. Faktorene som belyses er konfliktnivået mellom foreldre og deres evne til å samarbeide etter bruddet. Den økonomiske forandringen i lys av den generelle psykologiske faktor. Den tredje og siste faktoren er flytting og endringen i barnets sosiale kapital.

Forholdet mellom samboerskap og ekteskap og barns opplevelse av samlivsbrudd

I historisk sammenheng er det ekteskapet som har dominert som samlivsform. Det er i dag også den største samlivsformen foran samboerskap. Siden jeg vil konsentrere meg om hvordan barna opplever samlivsbrudd i denne oppgaven så melder seg det en presisering av forholdet mellom samboerskap og ekteskap ved samlivsbrudd. Dette kommer av omfanget av samlivsetableringer. Folkehelseinstituttet oppgav i 2010 at 9/10 unge etablerer seg først som samboende. Statistisk sentralbyrå oppgav i 2009 at 51% av kvinner fødte sitt første barn i samboerskap. Fra studier virker det til å være en kvalitativ forskjell i hvordan mann og kvinne opplever samliv og ekteskap. Forskning viser at samboende sammenliknet med gifte, eller de samboende som har planer om å gifte seg, ikke er like tilfredse. Samboerpar anser seg mindre forpliktet på hverandre enn gifte par. Forholdet mellom far og barn har også en svakere formell støtte⁷. Det er både formell og opplevelsesmessig forskjell mellom samliv og ekteskap. Dette kan ha noe å si

⁷ Statistisk sentralbyrå, B(i)

på hvordan et samlivsbrudd innvirker på et barn. Men samtidig er foreldre, enten gift eller samboende, fortsatt barnets familie og de viktigste menneskene i livet til et barn. Sett fra et barns perspektiv mener jeg det vil være grunn til å mene at det er like alvorlig om foreldre går fra hverandre uansett hvordan samlivet til foreldrene er bestemt. Samfunnet mener jeg også til dels underbygger dette i ekteskapsloven. Fra ekteskapsloven er foreldre som går fra hverandre tvunget til å møte til mekling om de har barn som er under 16. Dette gjelder både for gifte og samboende⁸. Materialet jeg jobber med i denne oppgaven tar for seg barns opplevelse og reaksjoner på skilsmisse i fra ekteskapet. Selv om dette materiale er avgrenset slik mener jeg det likevel har klar overføringsverdi og korrelere i stor grad med barns opplevelse av brudd mellom samboende foreldre. Relevansen for å også innlemme samboerpar melder seg når flere og flere velger å organisere samlivet sitt i samboerskap⁹. I Norge ser vi at det samlivsbrudd blant samboerpar med barn var 2-3 høyere enn gifte i 1999.¹⁰ I denne oppgaven vil barn som opplever samlivsbrudd bety barn som opplever familieoppløsning fra både ekteskap og samboerskap.

1.4 Materiale

Hovedmaterialet til oppgaven har jeg samlet inn fra to forskjellige fagdisipliner, psykologi og teologi. Det er to forskjellige fagdisipliner. Fra psykologien har jeg benyttet meg av tre hovedbidragsytere til å forstå samlivsbruddets innvirkninger på barnet. Kirsti R. Haalands bok *"Barnet i skilsmissen, Et barneperspektiv på familieomforming"*, der hun fra et utviklingspsykologisk perspektiv beskriver hvordan barn kan reagere etter alder og modenhetsnivå. For å belyse hvordan et samlivsbrudd virker inn på et barn over lengre tid benytter jeg av Dr. Phd. Ingunn Størksens forskningsresultater, utgitt i hennes doktorgrad: *"Parental Divorce: Psychological Distress and Adjustment in Adolescent and Adult Offspring*. For å forstå faktorer som virker inn på barnets tilpassning henter jeg også kunnskap fra Kari Moxnes forskning: *"Skilsmissens mange ansikter, Om barns og foreldres erfaringer med skilsmisse"*.

For å utdype og forstå mer av hva som skjer i et barn ved samlivsbrudd har jeg hentet inn kunnskap fra tilknytningsteoretisk perspektiv for å vise hvordan barnet utvikler seg

⁸ Norsk lov (i)

⁹ Statistisk sentralbyrå, C(i)

¹⁰ Regjeringen (i)

i samspillet med foreldre. Kunnskapen er her primært hentet fra Klettes artikler "Omsorgsvikt og personlighetsforstyrrelser", og fra Wennerberg, "Vi er våre relasjoner". Den andre kunnskapsblokken i oppgaven er læren om kirken og hvordan kirken er ment til å være som fellesskap. Her henter jeg kunnskap fra Harrald Hegstad, "Den virkelige kirke". Et sterkere perspektiv på hvordan kirken kan være konkret i sitt fellesskap finner jeg hos Jean Vainer, "Den brutte kroppen" Her finner jeg inspirasjon til hvordan kirkens fellesskap har en naturlig bevegelse mot handling, en handling som er til det beste for den svake. For å forstå barnets sårbarhet for samlivsbrudd har jeg latt Andrew Roots, "The Children of divorce" kommet til orde i starten av oppgaven. Hans kunnskap benytter jeg meg mer av i anvendelseskapitlet.

1.5 Metode

Metoden i denne oppgaven baserer seg på hermeneutisk metode. Denne har jeg prøvd å følge. Her følger en kort redegjørelse for hermeneutisk metode. Hermeneutisk metode er en teksttolkningsteori utviklet av Gadamer som bygger på Heidegers undersøkelser. Heideger undersøkte forutsetningene for at man kan bedrive ontologi – fundamentalontologi¹¹. Behovet for hermeneutisk metode kommer av at en tekst inneholder flere mulige tolkninger som ikke kan bestemmes av forfatterens opprinnelige mening med teksten. En og samme tekst får ulik mening for den ulike leser. Gadamer viser til at all fortolkning av tekst skjer i brytningen mellom leserens horisont og teksten horisont¹². Leserens horisont menes alle de holdningene og oppfatninger leseren har, både de bevisste og ubevisste. Disse er igjen resultatet av tidligere erfaringer. En tekst trenger også å bli tolket, for "*Tekster eksisterer aldri i et tomrom, men har blitt til i en situasjons- og kulturbestemt sammenheng.*"¹³ Leseren med sin situasjonsbestemte og kulturbestemte sammenheng er avhengig av å "*gå inn i en samtale*" med teksten gjennom å stille den spørsmål. Slik starter den hermeneutiske prosessen. Gadamer har utviklet en måte å beskrive hvordan vi forstår. Han bruker sirkelen som bilde på hvordan forståelse dannes. Det betyr at om vi ønsker å forstå en tekst må tekstens deler sees i lys av helheten. Og helheten må sees i lys av de enkelte

¹¹ Wetlesen 1983:220

¹² Store norske leksikon (i)

¹³ Brekke, Mary 2006:22

delene¹⁴. Til oppgaven er det tre underproblemstillinger. Underproblemstillingene må sees i lys av hovedproblemstillingen min. Problemstillingen min spiller inn på underproblemstillingene. Dette vil være med på å prege helheten. Min horisont, min holdning og oppfatning av tematikken er nødvendig å være bevisst. Min oppfatning er at skilsmisse og samlivsbrudd er ødeleggende for barn, og bør unngås.

1.6 Disposisjon og struktur

Spesialavhandlingen vil ha en åttedelt struktur. Kapittel en er innledning. I Kapittel to vil jeg åpne med å vise til den sårbarhet barn utsettes for ved et samlivsbrudd. Deretter vil jeg fordype hvilke reaksjoner barnet får etter et samlivsbrudd. Dette vil jeg gjøre ut i fra et utviklingspsykologisk perspektiv der jeg tar for meg fem aldersinndelinger fra 0 til 18. Hovedvekten i dette kapitelet er på det siste alderstrinnet som konfirmanten tilhører. Sammenfatningen av kapitelet avslutter svaret på den første underproblemstillingen. I kapittel tre vil jeg utdype reaksjonene i kapittel 2. Dette skjer gjennom å belyse tilknyttingsteoriens beskrivelse av barnets dannelse og utvikling. Dette gjør jeg for å vise hvor viktige barnas foreldre er. I kapittel fire belyses samlivsbruddets innvirkninger på barnets livskvalitet over tid. Dette er en ny kunnskapsbrikke som fordyper følgende av samlivsbrudd. Her blir nyere forskning belyst. Her beskrives også noen viktige faktorer som er med på å påvirke barns tilpassing etter samlivsbrudd. Sammenfatningen av kapitelet avslutter svaret på den andre underproblemstillingen. I det femte kapittel vil jeg dreie fokuset mot Kirkens selvforståelse som fellesskap. Jeg vil også belyse en spiritualitet som et kristent fellesskap kan leve ut. Videre vil jeg belyse hvordan kirken møter barn som har opplevd samlivsbrudd gjennom planverket. Sammenfatningen av kapitelet avslutter svaret på den tredje underproblemstillingen. I kapittel seks anvendes kunnskapen fra psykologien og ekklesiologien for å vise at kirken kan på forskjellige måter møte konfirmanten og bidra til at konfirmanten kan bearbeide smerten den har blitt påført. I kapittel 7 gjøres det en oppsummering av oppgaven og det gis et utblikk til videre arbeid med tematikken. I kapittel åtte står anvendt litteratur oppført.

¹⁴ Wetlesen 1983:235

2. Å være barn når foreldre går fra hverandre

Det første delkapitlet beskriver forståelsen av barnet i foreningen med foreldre og dynamikken som forekommer når foreldre går fra hverandre. I de resterende delkapitlene vil det redegjøres for hvilke reaksjoner et barn kan få av samlivsbrudd.

2.1 Barnets plass i familien

Fra 1950 tallet var familien "heaven on earth"¹⁵. Plikt som definerende for dynamikken i familien var byttet ut med kjærlighet. Nå var ikke barnets samvær med foreldrene først og fremst en øvelse i lydighet, men et samvær for å mota kjærlighet. Foreldre skulle heller ikke få barn ut av plikt, men av kjærlighet¹⁶. Familien var det gode stedet for barnet og barnet ble sett på som selvstendige personer. Dermed ble den nye oppgaven for familien å gi kjærlighet og omsorg slik at barnet kunne bli et individuelt selv. Foreldrenes oppgave var å verne barnet fra en ond verden. Root poengterer at denne endringen i forståelsen av ekteskapet og barnet gav gode muligheter. Samtidig har det satt barnet i en sårbar posisjon. Det som viste seg som et problem var at den nye ekteskapsstrukturen ikke hadde den samme sammenføyende styrke og motstand for oppløsning som tidligere. Dette ble mer og mer tydelig fra 1960 tallet. Da ble kjærlighet og hyperindividualisme blandet med konsumentensamfunnet og skilsmissestatistikken eksploderte. Dette hadde sin fordel for samliv som ikke fungerte, for nå var det lettere å komme ut av nedbrytende samliv. Men generelt ble det et problem med det kjærlighetsbaserte ekteskapet, det gikk raskere i stykker. Og i en slik oppløsning ble barnets sårbarhet eksponert. Root poengterer at barnets mulighet til å forstå seg selv ble truet av foreldrenes samlivsbrudd: "*The child was dependent, then, on the belonging and meaning provided by the tenuous family, which when sunk by divorce left the self of the child without a place or purpose to grow*"¹⁷. Familien som stedet for barnet til å utvikle en tilhørighet og for å bygge mening i livet blir for alvor skadet når foreldrene går fra hverandre. Kjærligheten som eneste fundamentet i et samliv mellom to foreldre har altså en potensielt sterk bakside for et barn, siden barnet er produktet av foreldrenes kjærlighet: "*When the two selves are allowed to depart the union when there is no longer*

¹⁵ Root 2012:16

¹⁶ Ibid.18

¹⁷ Ibid.21

love, the product of this love, the children, who need the family in order to understand themselves, are left without it¹⁸.

Sammenfatning

Forståelsen av ekteskapet i dag er at den rammer inn kjærligheten mellom to voksne mennesker, og barnet blir et produkt av denne kjærligheten. Når familien deles stilles barnet i en sårbar posisjon siden barnet avhengig av familien sin. Barnet trenger begge foreldrenes kjærlighet, til å utvikle seg og opparbeide seg mening med livet.

En familieoppløsning er sårbart også for voksne. For å holde en nyansert tankegang vil jeg her også presisere at et samlivsbrudd kan være til det beste for både foreldre og barna. Men det skjer ikke en omkostning, spesielt for barnet. I den følgende beskrivelsen av barns reaksjoner har jeg hentet kunnskap fra Kirsti Haaland. I denne beskrivelsen vil jeg følge hennes struktur.

2.2 Småbarn i alderen 0-3 år

Haaland beskriver at barnet i denne fasen er barnets opplevelse av trygghet avgjørende for sin utvikling. Barnet er helt avhengig av å bli tatt imot av foreldrene sine. Barnet trenger at omsorgspersonene bekrefter det og at barnet har foreldrenes fokus. Slik kan barnet lykkes med å utvikle seg. Det lille barnet er derfor redd for å miste noen av de relasjonene den har skapt. Når skilsmissen inntreffer prøver den å holde på alle disse relasjonene den har opparbeidet seg. Den dypere dynamikken i redselen for å miste ser en også i det en tar fra barnet suttekluten sin. Barnet blir veldig ulykkelig, fordi det å miste kluten betyr for barnet det samme som at kluten blir borte for alltid. På samme måte gjelder det forelderen. Det er bare når forelderen kommer tilbake at barnet opplever at forelderen er der for en. Et lite barn har også en emosjonell resonans som er bundet til de viktigste omsorgspersonene. Haaland beskriver det slik, "når mor ler, ler den lille, når mor gråter, gråter den lille¹⁹". De minste barna er ekstra vare ovenfor omsorgspersonenes følelsesmessige tilstand. Barna i denne alderen bekreftes og anerkjennes ved trygghet og rutiner. Når barnet ikke følger vanlig alderstrinnsutvikling kan det være et tegn på utrygghet. Dette må sees i sammenheng med den naturlige regresjonen et barn har. Barn sies å gå to skritt frem og et tilbake. En kan se etter tegn til

¹⁸ Ibid. 23

¹⁹ Haaland 2002:91

utrygget gjennom å følge med på barnets spising, søvn, motorisk utvikling, toalett trening, og emosjonell avhengighet. Et tydeligere tegn på et barns utrygghet i denne aldersgruppen er at det klamrer seg spesielt mye til omsorgspersonen og ikke tør å utforske omgivelsene sine. Krangel og konflikt vekker ofte stor redsel. Barnet kan oppleve at det er katastrofe når foreldre er i konflikt. Noen barn utagerer spenningene gjennom å skrike, hyle og tiltrekke seg oppmerksomhet. Andre blir apatiske og stenger av følelsene sine. Engstelsen for å bli forlatt er stor. For barnets behov for å bli sett og bekreftet på egne reaksjoner er helt overordnet.

Sammenfatning

Det karakteristiske med barn i denne aldersgruppen er dens store frykt for å miste sine omsorgspersoner. Barnet er helt avhengig av disse for å kjenne seg beskyttet og trygg slik at barnet kan gjøre sin naturlige utvikling. Barnet reagerer ofte på foreldrenes samlivsbrudd med utrygghet. Barnets varhet overfor foreldrene og deres konflikt utsetter det for økt redsel. Barnet kan reagere med økt frykt for å bli forlatt. Sinne og skrik eller apatisk nedstenging er også måter barnet reagerer på.

2.3 Førskolebarn, alder 3-6.

Dette er en periode i barnets liv der utviklingen går fort. Barnet er dypt inne i lekens verden. Det er årene der fantasien er på sitt rikeste og der fantasi og virkelighet glir over hverandre. Barnet opplever seg selv til å være "verdens sentrum"²⁰, alt som skjer forklares ut fra seg selv. Sett i sammenheng med samlivsbrudd vil barnet stå i fare for å forklare skilsmissen som sin feil. Har foreldre har vært mer irritert på barnet før skilsmissen kan barnet tolke det som sin skyld at skilsmissen skjedde. Siden barna er i denne fantasifulle perioden kan de få urealistiske forestillinger om hva skilsmissen betyr. Barnet har stor sårbarhet for krangel og konflikter. Fantasier om katastrofer og panisk redsel kan komme ut av at foreldre krangler. Barnet kan reagere med ukontrollert hyling, gråt som ikke stopper, og innkapsling eller "frysing av følelser"²¹. Dette er måter de håndterer sin egen redsel på. Disse uttrykkene er det viktig å være observant på, for barna kan lett overveldes av sine egne fantasier. I denne alderen blir hjemmet en håndgripelig størrelse. For barnet er hjemmet er at det er det samme som

²⁰ Ibid.95

²¹ Ibid.96

familien deres. Barnet tenker om familien som er en uforanderlig og stabil kjerne. I denne aldersfasen er barnet begynner barna å ville gjøre seg uavhengig av foreldre. For at barnet skal lykkes med denne prosessen må hjemmet være trygt og stabilt. Signaler som kan tilsi at barna reagerer på familieoppløsningen er at de regrederer, altså at den naturlige utviklingen barnet har oppnådd går tilbake²². At barnet er sint og har sinnereaksjoner er vanlig i denne fasen. Når foreldrene har gått fra hverandre og hjemmet er ikke lengre slik det var er det vanlig at barnet blir sint. Dette sinnet er vanskelig for barnet å håndtere og barnet kan bli redd for sine egne sinnereaksjoner²³. Denne redselen for sitt eget sinne kommer mye av de sterke fantasiene barna kan få. De kan fantasere om hva de vil gjøre mot seg selv og de rundt seg. Et barn kan være redd for å ødelegge mer av det som allerede er brutt mellom foreldrene, og det kan resultere i at de skjuler det sterke sinnet de har til foreldrene sine. Det medfører at leken blir det stedet der følelser kan få utløp. Det kan bety at lekekamerater, voksne, eller søsken må mota sinnet til barnet. Hvis et barn viser nedbrytende adferd i barnhagen, som ellers har utvist en harmonisk framferd, kan det signalisere stress. Et annet tegn på å avlese utrygghet hos barn er at det har blitt engstelig i situasjoner som barnet tidligere var trygg i. Foreldrenes rolle er avgjørende for hvordan barnet vil kunne løse utryggheten eller om de vil forsterke utryggheten ytterligere. Der foreldre snakker nedsettende eller anklager hverandre, vil det kunne føre til at barns utrygghet forsterkes. Noen barn trekker seg inn i seg selv. Hvis barnet opplever at det roer ned stemningen mellom foreldrene vis det blir "usynlig" så kan denne adferden overføres på andre situasjoner. Det triste er at barn trekker seg unna sosiale situasjoner som det egentlig ville vært naturlig å delta i. Det er ikke uvanlig at et barn kjenner på følelsen av tap. Barnet kan kjenne seg avvist og overveldes av ensomhet. Redselen for å dø, kan være et uttrykk for å være redd for å miste. Det som var familien er borte og det som er igjen er en følelse av tomhet. I denne alderen der barnets egosentriske selvopptatthet er sterk, kan følelsen av skyld og angst etter foreldrenes brudd føre til lavere selvfølelse.

Om barnet har en naturlig god relasjon til den som flytter ut, kan fraværet av den personen føre til stress. Savn av far kan føre til mangel av en mannlig

²² Det som er lettest å følge med på er førskolebarnas søvnrytme, spising, motorisk adferd, toaletttilvenning, følelsesmessig avhengighet og hvordan deres sosiale tilpassning er.

²³ Haaland 2002:97

identifiseringsperson. Det gjelder både for gutter og jenter. Guttene trenger en å identifisere seg med, en å bli lik. Jentene trenger en mann å definere seg i forhold til²⁴.

Sammenfatning

Barnet blir redd når foreldre går fra hverandre og utrygghet oppstår. Det er ikke uvanlig at barnet kjenner på følelsen av tap og tomhet. Barnet i denne fasen har sterke uttrykk for det som skjer, sinne og hyling og gråt som ikke stopper. Det karakteristiske med barnet i denne aldersgruppen er dets forståelse av seg selv som verdens midtpunkt og alt det de opplever begrunnes ut fra seg selv. Det kan medføre at barnet står i fare for å forklare skilsmissen som deres skyld. Følelsene av angst og skyld kan medføre at barna får lavere selvfølelse.

2.4 Småskolebarna 6-8 år

Det er vanlig at et barn i denne perioden opplever en umiddelbar krisereaksjon når skilsmissen inntreffer. Det viktigste for dem blir å sikre seg alt det de har.

Småskolebarna må sees i sammenheng med aldersgruppen over og under. Et barn over seks år klarer bedre enn tidligere å tenke abstrakt, og samtidig klarer det å orientere seg i tid, med det forstår nåtid, fortid og fremtid. For et seks år gammelt barn er ikke fantasien lengre overveldende for sinnet, og leken som arena for bearbeidelse av følelser trengs ikke i samme grad. Barnet er opptatt av å forstå og de voksnes svar blir viktige. Er svarene til foreldrene sprikende vil det gjøre barnet usikkert på hva som er rett og galt. Barnet har også behov for enkle forklaringer i denne overgangen de befinner seg i, fra fantasi til realisme. Barnet evner fortsatt ikke å gripe kompliserte forklaringer. Er forklaringene for kompliserte vil barnet kunne blande dette sammen med sin selvsentrerte forståelse. Det vil igjen føre til selvanklager. Det er i denne gruppen det er flest barn som anklager seg selv for familiens oppløsning. Dommen barnet gjør seg skyldig i er ikke at det har forårsaket bruddet, men det kjenner seg skyldig i å ikke ha klart å ordne opp igjen mellom foreldrene. Gjennom sin enkle abstraksjon skaper småskolebarna ett klart bilde av hva "min familie" er. Med skilsmissen så skades dette bildet og barnet blir stående med spørsmålet: "Hva er familien min nå?"²⁵ Dette spørsmålet kan bli overveldende. Jo færre endringer som skjer etter et samlivsbrudd, jo

²⁴ Ibid.97-101

²⁵ Ibid.103

bedre er det for småskolebarna. De er som gruppen over veldig opptatt av å holde på de relasjonene og rutinene den har samlet. Det er grunn til å tro at følelsesuttrykk som ikke passer overens med situasjonen barnet er i kan komme av utrygghet skapt av skilsmissen. Dette er lettere å se i barnet når den er sammen med andre barn enn med voksne. Hvis et barn viser aggresjon og sinne mot andre barn på skolen kan det være et tegn på uro som barnet ikke har mulighet til å vise hjemme. Det er en fare for at noen barn kompenserer sin tristhet med sinne, spesielt gjelder det gutter som ikke vil være sippete og tar det heller ut i å barske seg. Denne tristhet over den hjelpeløse situasjonen barnet er i kan føre til tilbaketrekning, depresjon og isolasjon. Barn i denne fasen har et nært forhold til egne følelser har en tendens til å forsterke dem. Småskolebarn har vansker med å skille mellom følelser og situasjoner. Derfor er det lett at barnet i to forskjellige situasjoner kjenner på den samme følelsen. Barnet kan også oppleve stress i form av angst. Det kjennetegnes av nervøse uvaner.

Gutter i den alderen kan utvikle depresjon hvis den mister kontakten med faren sin. Det er vanskelig å svare på hvorfor det er slik, det kan ha noe med deres selvsentrerte utviklingsnivå. Identitet og kjønn er sentral i denne fasen, derfor kan det være ekstra belastende for en gutt å miste faren sin²⁶.

Sammenfatning

Det karakteristiske med barna i denne aldersgruppen er at det evner bedre å tenke abstrakt, de håndterer sin egen fantasi. Barnet i denne aldersgruppen kan reagere med uro og sinne, tristhet, engstelse og angst av at foreldrene går fra hverandre. Barnet kan også reagere med skyldfølelse over at de ikke klarer å holde foreldrene sammen.

2.5 Skolebarna 9-12 år

Skolebarna i denne aldersfasen er realistene. Barnets kognitive utvikling har kommet så lang at de klarer å skille fantasi fra virkelighet. Noe som kjennetegner barna best er deres sterke rettferdighetssans og orden. De klarer selv å vurdere hvordan en skilsmisse skal forstås. Disse vurderingene er nødvendigvis ikke samstemt med de voksnes mer kompliserte forklaringer. I denne fasen er barnet villig til å sette egne goder tilside for å få orden i familien. Noen ganger kan de være så objektive at de oppleves kyniske i

²⁶ Ibid.102-105

forståelsen av deres foreldres problemer. I denne fasen er barnet stadig mer ute og vennekretsen betyr mer. For dem er det viktig at hjemmet er et rolig sted å komme tilbake til. At mamma og pappa er der for dem når de kommer. Foreldre blir også mer "assistenter" i barnets stadige utfoldelse. Når en skilsmisse skjer tar foreldre avgjørelser som er mot barnets planer. Dette kan også ta oppmerksomheten bort fra barnets utfoldelse. Skilsmisse har økonomiske og bomessige implikasjoner, og barna kan bli opptatt av de økonomiske forholdene. Fra et barns perspektiv er dette tegn på bekymring og omsorg for familien. Trekker barnet seg fra de sosiale sammenhengene de er en del av, i bytte for å være hjemme, er det et tegn på at de er bekymret for hvordan situasjonen er hjemme. Barna har en stor tro på at de voksne skal klare å løse problemene de har. Selv om det har vært høy konflikt, med alkohol eller vold, har barnet i seg en tro på at foreldrene skal kunne løse problemene. Barn som har vært trukket inn i konfliktene mellom foreldre kan oppleve det som en lettelse at en av foreldrene flytter ut. Ut fra deres rettferdighetssyn kan de til og med støtte den forelderen som bryter ut. Det betyr ikke at de kan ha mye ubehag over situasjonen og kjenne på uro over oppsplittelsen. Barn i denne alderen kan bli sinte på foreldrene for alle vanskene de lager gjennom skilsmissen. Å bli sint på sine foreldre kan bli for truende og overveldende så dette sinnet rettes eller tas ut mot andre. En annen strategi for å mestre situasjonen er å distansere seg. Det kan for eksempel bety at venner og videospill blir fokuset til barnet. Det kan også gå andre veien, at barnet tar på seg oppgaver som ikke sine i hjemmet. Det kan for eksempel resultere i at barnet vil ta vare på og støtte en deprimert mor. Barnet vil automatisk ville investere i foreldrene og det kan oppstå en forvirring i barnet mellom egne ønsker og bekymringer. Om barnet ikke blir sett og bekreftet for all den investeringen barnet gjør i forelderen i kan det medføre at barnet får dårligere selvtillit. At et barn får psykosomatiske symptomer er ikke uvanlig. Dette kommer mye av barnets opplevelse av maktesløshet overfor situasjonen. Barnet vil slite med dette til det opplever at tryggheten på nytt er etablert²⁷.

Sammenfatning

Det som karakteriserer barna i denne aldersgruppen er deres sterke rettferdighetssans. Det kan oppstå en forvirring i barnets egne ønsker og bekymringer. Barnet er villig til å sette til siden sine egne behov for å investere i foreldrene. Det er ikke uvanlig at barnet

²⁷ Ibid.110-118

opplever sinne over hva foreldrene gjør, og kjenner på maktesløshet. Barnet kjenner på tristhet og manglende trygghet. Reaksjonene kan arte seg i kroppslige smerter.

2.6 Ungdomstiden 13-17 år.

Ungdomstiden kjennetegnes mye av ungdommers løsrivelse fra foreldrene sine. Deres mål er å etablere et liv tilknyttet jevnaldrende. Den omfattende utviklingen i tenåringen, både psykisk og kroppslig, gir en ny tilværelse. Hjemmet får på ny en viktig rolle som trygg base i ungdommens arbeid med å finne ut av hvem den er ute i verden.

Tenåringen er opptatt av at foreldrene kan forstå hva den går igjennom, og at foreldrene blir selv om ungdommen blåser ut med frustrasjoner. Et moment med ungdom er at de kan virke bråkjekke, det betyr ikke at de kan være usikre på seg selv. Den følelsesmessige støtten de får hjemmefra er viktig for deres trygghetsfølelse. Samlivsbruddets dynamikk medfører at fokuset som tidligere var på ungdommen flyttes til forholdet mellom foreldrene og deres liv. Dette skifte i fokuset skaper utrygghet i ungdommen, for den har et stort behov for støtte og trygghet gjennom de store forandringene som skjer i sitt eget liv. Ungdom merker utfordringer rundt hvem som skal ta vare på hvem i situasjonen. Yngre søsken kan be sine eldre søsken ordne opp. Dersom foreldrene er i strid med hverandre og ikke klarer å ta godt nok vare på barna sine kan de yngre barna be om at ungdommen skal fungere som foreldre. Dette kan også ungdommen kjenne på selv at den burde ta over "foreldrerollen" hvis de selv synes foreldrene ikke gjør jobben sin slik de burde i deres øyne. Faren er der for at den unge tar på seg ansvar som ikke er sitt. Dette kan også resultere i konflikter mellom foreldre og søsken. Dynamikken i søskenflokkene kan også bli satt på prøve. Hvis en tenåring opplever at de yngre søsknene ikke er på deres lag kan de reagere sterkt og få en følelse av å være sviktet.

Sett fra et annet ståsted kan en skilsmisse komme som en lettelse for den unge. Hvis ungdommen har i forskjellig grad vært involvert i krisen mellom foreldrene kan freden som oppstår etter samlivsbruddet også oppleves godt. Men for de fleste ungdommer kommer beskjeden om at foreldrene skal gå fra hverandre som et sjokk. Ungdommene kan få samme krisereaksjoner som de yngre aldersgruppene. Det er ofte vanskeligere å lese av ungdommers stressreaksjoner ved skilsmissen siden disse reaksjonene blander seg inn i deres vanlige ungdomsadfærd. Vennskap og relasjoner til venner er viktige på flere måter. En måte er hvordan gjenkjennelsen av følelser kan finne sted, de følelsene

den unge overveldes av kan sees igjen i andre jevnaldrene. Slik kan ungdommens egne reaksjoner og følelser bli forstått og på den måte normalisert og igjen føre til økt trygghet. I denne aldersfasen er det noen unge som blir sterkt påvirket av skilsmisens omkostninger. De store stressreaksjonene påvirker deres utvikling og tilpassning. Spesielt er den ambivalente konflikten mellom sinne og kjærlighet mot foreldrene, et sterkt stressmoment. Det uheldige i dette er at den unge tar dette ut over seg selv.

"Symptomer som kan relateres til utrygghet ved skilsmisse, er stoffmisbruk, spisevegring, selvmordstanker, og selvdestruktiv adferd. Spesielt vil man være oppmerksom på depresjon og irritabilitet. En ungdom kan bli smittet av en følelse av verdiløshet og skuffelse som kan gi sterke negative følelsesreaksjoner. Konsentrasjonsproblemer, søvnvansker og psykosomatiske symptomer er vanlige plager²⁸."

Det som tilvirker negativt til ungdommens bearbeidelse er deres automatiske og ubevisste omgåelse av konfrontasjoner med det som plager en. Det kan bety at ungdommen trekker seg unna foreldrene, som skaper plagene. Dette fører til at tryggheten som foreldrene har representert svekkes ytterligere. En måte å klare å håndtere savnet og sin egen sårbarhet er å flykte og bli overaktive. Det er en mulighet for at den unge kan prøve å kompensere dette med å knytte seg usunt mye til en kjæreste²⁹. Tilbaketrekning og overaktivitet er de vanligste stresssymptomene for en ungdom³⁰.

Sammenfatning

Det er sårbart å være i tenåringsfasen og barnet er avhengig av foreldrenes støtte og trygghet. Barnets reaksjoner på foreldrenes samlivsbrudd kan ofte være de samme reaksjoner som yngre barn, tristhet, engstelse, savn, utrygghet, og sterkt sinne. Samlivsbruddet virker til en sterk ambivalens i tenåringen mellom sinne og kjærlighet til foreldrene. Tenåringen kan ta foreldrenes skilsmisse utover seg selv, og handle destruktivt. Tenåringens opplevelse av egen verdi settes under press. Ofte er virkningene på foreldres samlivsbrudd tilbaketrekning og overaktivitet.

²⁸ Haaland 2002:123

²⁹ Det er også slik at kjærester kan kjenne på forpliktelse for å hjelpe og gi omsorgen som behøves. Problemet er at et ungt parforhold mister dens vanlige utforskningsfase.

³⁰ Ibid.120-124

2.7 Sammenfatning av funnene, barnets reaksjoner på foreldrenes samlivsbrudd

Et barn reagerer ulikt på foreldrenes samlivsbrudd, og situasjonen barnet er i kan være veldig forskjellig. Dette tydeliggjør kompleksiteten av hvordan barn blir påvirket av et foreldrenes brudd. Allikevel viser det seg noen reaksjoner som fremstår tydeligere. Av de funnene som redegjørelsen gir vil jeg først og fremst konsentrere meg om reaksjoner som overlapper i flere aldersgrupper. I alle aldersgruppene opplevde barn at deres trygghetsfølelse ble utsatt. Barn kjente på utrygghet. Dette kan igjen utløse større frykt for å bli forlatt. Det var gjennomgående at barn kunne reagere med tristhet og sinne. Sinnet barnet bar på hadde sitt opphav i foreldrene og deres handlinger. Skrik eller apati var også andre reaksjoner. I aldersgruppene 3-6 år og 6-8 år var det en sannsynlig at barn kunne ta på seg skyld etter samlivsbruddet til foreldrene. Enten klandret barnet seg for å være skyld i at foreldrene gikk fra hverandre, eller så kunne barnet klandret seg selv for at den ikke klarte å forene foreldrene igjen. I flere av aldersgruppene reagerer barnet med engstelse og angst. Selvfølelsen til barnet blir utfordret av foreldres samlivsbrudd. En tenårings reaksjoner på foreldrenes samlivsbrudd kan være helt lik de yngre barnas reaksjoner. I tillegg kan foreldres samlivsbrudd føre til tilbaketrekning eller overaktivitet.

3. Barnets behov for sine foreldre, sett fra tilknyttingsteorien

Til nå har vi sett på hvilke reaksjoner barnet får når foreldre går fra hverandre. Barnet må gjennom smertefulle prosesser før den kan tilpasse seg den nye virkeligheten som presser seg frem. Grunnene for dette kan tydeliggjøres i lys av tilknyttingsteori. Teorien betoner hvor viktig barnets omsorgspersoner er.

3.1 Nærhet og avstand

Tilknyttingsteorien er en psykologisk teori om hvordan barnet utvikler seg i samspillet med viktige omsorgspersoner. Denne teorien betoner hvor sårbart et barn er og hvor viktig det er for et barn å kunne knytte trygge sterke og nære bånd til sine omsorgspersoner. Denne teorien ble arbeidet frem av tilknyttingsteoretikeren, John Bowlby. Som mennesker er vi relasjonelle og vi kan forstås ut fra to grunnleggende eksistensielle behov. Vi har i oss en drivkraft for nærhet til mennesker og på den andre

siden har vi i oss en drivkraft for å ville være selvstendig³¹. Nærhetsbehovet i barnet gjør at det søker nærhet hos den andre, for beskyttelse eller forståelse. Selvstendighetsbehovet i barnet bidrar til å utforske og oppdage på egenhånd. Dette arbeidet med balansere nærhet og avstand til andre mennesker definerer mye av hva et menneske grunnleggende er innen tilknytningsteorien. Tilknytningsteorien opererer med tre organiserte tilknytningsmønstre, et trygt og to utrygge tilknytningsmønstre³².

3.2 Trygg tilknytting

Det beste for et barn er å oppleve en trygg tilknytting. Hvorvidt et barn klarer å danne en trygg tilknytting er altså avhengig av de tidlige relasjonelle erfaringene barnet gjør seg. Opplever barnet gode relasjoner igjennom oppveksten, spesielt de første leveårene, vil det være mer rustet i oppgaven med å etablere et trygt selv. Personer med trygg tilknytting viser bedre evne til å samarbeide, de viser større omgjengelighet, de viser seg sterkere rustet til å tåle stress og kommer seg bedre etter påkjenninger, enn de personene som har usikre former for tilknytningsmønstre³³. Trygg tilknytting til sin far og/eller mor er basisen for å kunne ha gjensidige følelsesmessige bånd. Trygg tilknytting er også basisen for indre positive bilder av foreldre. Ut fra disse tidlige erfaringer av tilknytting og trygghet fører dette til grunnleggende opplevelser av glede og hengivenhet, tillit og selvtillit³⁴. Kleppe beskriver dannelsen av en trygg tilknytting i et barn: Det *"dreier seg om en prosess av åpen og balansert regulert og tilpasset følelsesmessig kommunikasjon med andre"*. Prosessen med å danne en trygg tilknytting synes særlig å ha sitt grunnlag i hvordan omsorgspersonene møter barnets behov for beskyttelse. *"Klarer foreldre å vise en sensitiv, forutsigbar og kjærlig omsorg overfor barnets behov for beskyttelse etablerer barnet en trygg tilknytting"*³⁵

³¹ Wennerberg 2011:15 Wennerberg nyttiggjør seg av begrepet *relatedness*, Det beskriver et menneskets behov for nærhet til andre mennesker, mens *self-definition* er et menneskets dypeste arbeid med å etablere en autonom identitet.

³² Ibid.78. Utrygg unnvikende og utrygg ambivalent tilknytting. Det finnes også et tilknytningsmønster til. Det er det mest "skadde" tilknytningsmønsteret; desorganisert tilknytting.

³³ Klette 2008(i)

³⁴ Sinnets helse(i)

³⁵ Klette 2008(i)

3.3 Samspill

I samspillet med mor og far dannes barns indre bilde av hva mor og far er. Disse bildene representerer ikke hvordan foreldrene virkelig er, de er heller indre representasjoner av hvem mor og far fremstår for barnet. Hvordan far eller mor samvirker med barnet avgjør hvilke forestillinger et barn får av den. I samspillet med foreldrene skjer det også en annen viktig prosess i barnet. Barnet speiler seg i foreldrene. Barnet tar inn informasjonen om seg selv i responsen den får av sine foreldre. Virker foreldrene på barnet med kjærlig omsorg, hjelper det barnet til å håndtere alle de sammensatte følelsene som bla sinne, sorg, misunnelse og frykt. Ved foreldrenes omsorg og rammesetting blir barnet kjent med seg selv og hjelper det med å bli sitt sanne jeg. Barnet kan tåle vanskelige ytre livsbetingelser så lenge deres psykologiske trygghet er sikret³⁶. Tilknytningsteorien viser at barns uro, smerte ved, frykt for å bli avvist eller forlatt, av sine foreldre gir store følger for barns utvikling og sosiale adferd. Dette kommer av at erfaringene barnet gjør i samspillet med foreldrene er basiserfaringer. Den læringen barnet gjør gjennom de første leveårene, i samspill med de nærmeste, lagres som minner og beredskap på flere nivå³⁷. Foreldres evne eller mangel på evne til å være tilgjengelige, vise sensitivitet og vise forutsigbarhet holdes frem som sentrale deler for barns utvikling av trygghet. Det er antatt at mangel eller fravær på disse områdene bidrar til utrygghet og usikkerhet³⁸. Som Wennerberg beskriver enda tydeligere: *“Menneskelivet begynner med tilknyttingen, det livslange båndet av kjærlighet (eller sviktet kjærlighet) som et barn knytter til den eller de personer som finnes i dets nærhet.”*³⁹ I de første årene av et barns liv blir deres tilknytningssystem ofte aktivert siden de er sårbare og trenger å få tilfredsstilt behov som de selv ikke klarer å tilfredsstille. Opparbeider barnet en utrygg tilknytting vil det føre til vansker for barnet igjennom livet. Jo mer utrygg tilknytting barnet får, jo større er faren for at det vonde og vanskelige blir som varige psykiske smerter⁴⁰. Barnet er var og sårbar for sine omgivelser. En mor kan være tilstede fysisk, men er hun ikke tilstedeværende psykisk oppleves det for barnet som om mor er borte.

³⁶ Leenderts 2007:35

³⁷ Klette 2007:41

³⁸ Ibid.42

³⁹ Wennerberg 2011:11

⁴⁰ Ibid.27

3.4 Tilknyttingssystemet

Tilknyttingssystemet er særlig virksomt i barnets tidligste år, men tilknyttings - prosessene stopper ikke der, det er noe vi mennesker fortsetter å bruke. For vi er avhengig av nærhet til andre. Tilknyttingsteorien åpner for at det er mulig å endre tilknyttingsmønstre. Tilpassing er i følge tilknyttingsteorien, summen av både tidlig tilknyttingserfaringer og nåværende omstendigheter⁴¹. Det som kan skade barnets tilknyttingsmønster er komplisert. Fra et klinisk perspektiv ser Klette at de mest belastende faktorene på et barns tilknyttingsmønster er rusmisbruk, omsorgsvikt, alvorlig sykdom og skilsmisse. Det som kan virke positivt inn er andre i familien, venner og kjæreste⁴².

3.5 Sammenfatning, barns reaksjoner i lys av tilknyttingsteorien

Som tilknyttingsteorien viser er de tidligste fasene i barnets liv viktige for dets utvikling. Barnet er avhengig av et tilstrekkelig godt samspill og oppleve tilstrekkelig med speiling for å utvikle seg til et selvstendig og trygt menneske. Barnet er mest sårbar i de første leveårene og behovet for trygghet er størst da. Men tilknyttingssystemet er noe alle benytter seg av hele livet, i varierende grad. Det er omsorgspersonene til barnet som er den største faktoren for dets utvikling. Deres evne eller mangel på evne til å være tilgjengelige, vise sensitivitet og vise forutsigbarhet er med på å avgjøre barnets utvikling. Barns avhengighet av forutsigbarhet utsettes for påkjenninger når samlivsbrudd reorganiserer barnets hverdag. Et tydelig eksempel på følgene av et samlivsbrudd er at den ene forelderen flytter til et nytt sted. Da blir den vante tilgjengeligheten og samspill til begge forelderen endret. Dette aktiverer tilknyttingssystemet og barnet kan bli engstelig for å bli forlatt, eller kjenner frykt for avvising. Tilknyttingsteorien viser at barns uro og frykt for å bli avvist eller forlatt kan gå utover barnets utvikling og sosiale adferd. I gjennom kapitel to så vi at den sosiale adferden kunne endres i barn. Den største avgjørende faktoren som jeg leser ut av tilknyttingsteorien er nettopp foreldrenes emosjonell tilgjengelighet til barnet. Barnet tar skade om foreldres smerte og sinne over samlivsbruddet er så stort at foreldrene

⁴¹ Klette 2007:25 Senere forskning har vist at endring fra utrygg tilknytting til trygg tilknytting kan skje. Gjennomarbeiding av smerte fra en vanskelig oppvekst, refleksjonsarbeid og utvikling av et sammenhengende perspektiv på tidlige tilknytningsforhold er blant de forutsetninger som har blitt fremhevet for at slike endringer skal finne sted.

⁴² Klette 2008(i)

ikke har ressurser til å kunne ta imot barnet, og dets smerte og reaksjoner. Et barns tap av samspill og speiling med foreldrene kan bidra negativt til barnets opplevelse av egen verdi, og det kan føre til en utrygg tilknytting. Samtidig er det mulig å endre tilknyttingsmønster mulig å endre på. Tilknyttingsteorien viser at samlivsbrudd er en av de mest belastende faktorene på barnets tilknyttingsmønster. Disse eksemplene i lys av tilknyttingsteorien tydeliggjør alvoret av foreldrenes samlivsbrudd.

4. Å komme fra et skilt hjem, resultater fra forskningen

Til nå har vi sett på hvilke reaksjoner barnet kan få av foreldrenes samlivsbrudd og sett alvoret av dette fra et tilknyttingsteoretisk ståsted. For mange av barna går disse reaksjonene over etter noen år, og livet stabiliserer seg. For andre barn som opplever samlivsbrudd tar det lang tid før smerten etter foreldrenes samlivsbrudd går over. I dette kapittelet er det fokuset på den siste tids forskning på barn og samlivsbrudd. Videre i kapitelet belyses de faktorene som virker til å ha stor innvirkning på hvordan barnet opplever samlivsbruddet, konfliktnivået i samlivet og samarbeidsevnen etter samlivsbruddet. To faktorer som spiller inn som konsekvens av samlivsbruddet, økonomi og flytting blir også beskrevet.

4.1 Nyere forskning på barn og skilsmisse

Nyere forskning viser at en skilsmisse er jevnt over forstått som en risikofaktor for barnets tilpassning⁴³. Foreldres skilsmisse har også blitt oppfattet som en årsak til skilte barns lavere opplevelse av velvære. Det har blitt vektlagt at et forpliktende og kontinuerlig samliv fra omsorgspersonene har vist seg å være mest optimalt for et barns utvikling. På den måten kan en si at økningen av foreldre som skiller seg setter barn i en sårbar situasjon. Det er uenighet i hvor mye en skilsmisse har å si for et barn. Fra det kliniske arbeidet mener forskerne at konsekvensene av skilsmissen på barn er store. Fra et epidemiologisk studie er ikke konsekvensene forstått som så alvorlige. I sin helhet har internasjonale studier vist at langtidseffekten på barn som opplever skilsmisse er moderat. Og at de fleste av disse barna gjør det bra og lever gode liv⁴⁴. Allikevel viser disse samme studiene konsistent at barn som har opplevd skilsmisse har økt risiko for

⁴³ Størksen 2006:3

⁴⁴ Ibid.3

ulike sosiale, psykologiske, akademiske problemer. Andre forskningsresultater utdyper at barn som opplever skilsmisse har økt fare for å trekke seg tilbake, få angst og depresjon, få sosiale problemer, få konsentrasjonsproblemer, kriminell adferd og aggressiv adferd⁴⁵. Det er altså ingen tydelig enighet om hvilke innvirkninger skilsmisse har på et barn.

4.2 Forskning på skilsmisens innvirkning på barn i Norge.

Dr. Psykologi Ingunn Størksen har forsket på barn som har opplevd skilsmisse. Ut fra Helse Undersøkelsen i Nord-Trøndelag (HUNT), skrev hun sin doktorgradsavhandling *Parental divorce: Psychological distress and adjustment in adolescent and adult offspring* (2006). Her ser hun på effekten av foreldres skilsmisse på barn og det psykologiske presset dette samlivsbruddet har på den oppvoksende barns tilpassning og velvære. I hennes forskning 8984 ungdommer i alderen 13-19 år ble intervjuet. Av de som hadde opplevd samlivsbrudd var det et snitt på 8 år siden de hadde opplevd foreldrenes samlivsbrudd. Størksens undersøkelser hadde som mål å se på den langsiktige effekten, og i hvilken grad en kunne føre en eventuell effekt til foreldrenes psykologiske stress. Skilsmisse viste seg å være knyttet opp til både høyere nivåer og større variasjoner i barnets problemer. Det viste seg at skilsmisse og foreldres psykologiske stress bidro uavhengig av barnets opprinnelige psykiske stress. Størksen tolker skilsmisse som en "double exposure" effekt på et barn: *"The prevalence of adolescents with substantial distress symptoms was 14% among those with non-distressed, non-divorced parents, and 30% among those with divorced and distressed parents."* Det viste seg altså at når man sammenliknet gruppene hadde barn med skilte foreldre dobbel så stor risiko for psykologisk stress enn barn med gifte foreldre. De langsiktige effektene av skilsmissen gav forskjellig utslag på jenter og gutter. Symptomene for angst og depresjon var større for jenter enn gutter⁴⁶. Gutter hadde større problemer på skolen. Undersøkelsen viste at statistisk sett hadde ungdommene med skilte foreldre høyere risiko for psykologisk stress gjennom oppveksten og voksenlivet. Ungdommene opplevde mindre velvære. De hadde også flere skoleproblemer⁴⁷.

I annen undersøkelse tilknyttet Størksens doktorgrad fant hun at barn som hadde opplevd skilsmisse giftet seg senere. Det så også ut til at barn fra skilte foreldre søkte

⁴⁵ Ibid.3

⁴⁶ Ibid.31

⁴⁷ Ibid.49

sammen. Dersom en ektefelle hadde opplevd foreldrenes skilsmisse var sjansen dobbel så stor for egen skilsmisse. Om begge ektefellene hadde opplevd deres foreldres skilsmisse var risikoen for skilsmisse tre ganger så stor⁴⁸.

4.3 Den økonomiske forandringen som faktor på barns livskvalitet

Størksen sammenliknet sine funn med en stor amerikansk undersøkelse der hun så etter hvor alvorlig den økonomiske innvirkningen etter en skilsmisse var for barnet. I forskningssammenheng har de økonomiske forholdene rundt barnet vært sett på som en stor faktor for barnets livsforhold. En skilsmisse fører som oftest til dårligere økonomi og en dårlig økonomi fører til dårligere boforhold og kjøpkraft. Dette kan føre til at barnet opplever mistrivsel og får lavere utdanning. I Norge har vi omfattende økonomiske støtteordninger som ivaretar aleneforeldre og barn. Denne type omfattende ordning finner vi ikke i USA. Hvis økonomi var den største faktoren for barns velvære ville det vært mulig å se at norske barn skulle ha det bedre enn amerikanske barn som har gjennomlevd en skilsmisse. Det andre forhold som også blitt holdt opp som den største ettervirkningen for barns livskvalitet er den psykologiske faktoren. Psykologiske faktorer kan være at et barn opplever å miste kontakten med en av foreldrene sine, eller at det er konflikt mellom foreldrene som barnet er glad i. Ut ifra Størksens resultater var det ingen betydelig forskjell mellom amerikanske barn og norske barn som opplevde skilsmisse. Det betyr at, selv om den økonomisk faktoren spiller inn barnets livskvalitet, så er den ikke den viktigste faktoren.

4.4 Foreldres konflikt og samarbeid som faktor på barns livskvalitet

Det er flere faktorer som spiller inn på barns utvikling etter samlivsbrudd. En av de viktigste faktorene for hvordan barn påvirkes av samlivsbrudd er konfliktnivået mellom foreldrene før og etter bruddet⁴⁹. Å leve i et parforhold innebærer å dele meninger og følelser sammen. Konflikter kan enkelt defineres som når meninger og følelser ikke deles og at det blir et motsetningsforhold mellom partene i forholdet. Det medfører at en eller begge føler seg avvist av den andre og går i forsvar. Det ligger åpent for blant annet krangling⁵⁰. Når det gjelder krangling så tar ikke barnet skade av å oppleve foreldrene

⁴⁸ Størksen 2005:21

⁴⁹ Størksen 2006:6

⁵⁰ Heimdal(i)

krangle av og til, samtidig har barnet mest igjen om foreldrene også kan si unnskyld til hverandre foran barnet. En konflikt kjennetegnes blant annet av krangling som ikke går over og der foreldre er uvenner over tid. Et av kjennetegnene i en konflikt er at den binder opp ressursene til foreldrene som ellers kunne ha gått til å samarbeide om samlivet og å ta vare på barna best mulig. Når en konflikt får for stor plass vil det medføre at foreldre er mindre emosjonelt tilgjengelige. Når foreldre er tappet for krefter kan de reagere på måter de ikke burde overfor barna. Barnet opplever foreldres avvisning, ignorering og aggressivitet som smertefullt⁵¹. Sett i lyset av kapitel tre og tilknytningsteori vil et slikt konsekvent mønster ha følger for hvordan barnet utvikler seg sine nære bånd til foreldre og andre. Konflikter er generelt ansett som en stor risikofaktor for barnets evne til tilpassing. Og spesielt konfliktstrategier som innebærer trusler, vold og personlige fornærmelser er skadelig for barnet⁵². Foreldrene som er mer opptatt av å sloss med hverandre står i fare for ikke møte behovene og lidelsen barna opplever. En strategi i foreldrenes kamp mot den andre kan være å få barnet over på sin side. På den måten blir barnet trukket dypere inn i det vonde. Noe av det vondeste et barn kan oppleve er å bli presset til å ta parti for en av foreldrene sine. Andre ganger kan foreldre utnytte barna som budbringere i deres konflikt. Andre forhold er å bli forelder for forelderen sin der en tar et ansvar som ikke er sitt. Barnet blir den som trøster⁵³. Samtidig ser Størksen også at lav-konflikt ekteskap, der barn ikke utsettes for foreldrenes konflikt likevel har betydelig innvirkning på barnet. Dette mener Størksen kan komme av at de barna, der foreldrene har klart å holde sine motsetninger og krangler unna, har mindre å vinne enn barn som opplever høy konflikt. Dermed er tapet større. Grunnen til dette kan ligge i faktorene som utløser skilsmissen. I dag er skilsmisse ikke ansett som så dramatiske som før. Før handlet skilsmissen oftere om konsekvenser på negative hendelser, slik som utroskap, vold, og alkoholisme. Det kunne derfor virke bedre for mange barn å slippe dette når skilsmissen skjedde. I dag virker det som voksne går oftere fra hverandre fordi de positive tingene i ekteskapet mangler. Det kan være mangler på kommunikasjon, nærhet og kjærlighet. Dette er ikke like lett for et barn å forstå, for ingenting har virket galt i hjemmet. Størksen viser at lav konflikt par har et ofte potensial til en høy konflikt etter skilsmissen. Konflikt mellom foreldre

⁵¹ Fengsrud(i)

⁵² Størksen 2006:6

⁵³ Moxnes 2003:77-79

fører gjerne til et dårlig foreldresamarbeid etter skilsmissen. Et dårlig samarbeid mellom foreldre har vist seg å påvirke barnets evne til å tilpasse seg etter skilsmissen⁵⁴.

4.5 Flytting og endring i barnets sosiale kapital som faktor på barns livskvalitet

For et barn som flytter, er det mange ting barnet ofte må si farvel til.

Barnet må forlate nabolaget, det må kanskje skifte barnehage eller skole. Barnet må ofte si farvel til bekjente, venner og kanskje besteforeldre. Å flytte ut innebærer også å måtte flytte inn et nytt sted. På det nye stedet må barnet bli kjent med en ny bolig, nye naboer og skole og finne nye venner. Overgangen kan ofte bli stor. Et barn opplever det vanskelig å forlate noe som er kjent og kjært. Moxnes observasjoner viste at barna som flyttet innen en times avstand fra det stedet de hadde bodd, og fikk hjelp av foreldrene til å holde kontakten med det gamle miljøet sitt så klarte seg bra. Overgangen til et nytt sted var ikke forbundet med høyt stress eller opplevelse av stort tap. Mens observasjoner av de barna som måtte flytte lengst unna sitt gamle hjemsted viste seg som negativt. De hadde det vanskeligst med å tilpasse seg. Det ble vanskelig for barnet å holde kontakten med venner. Der foreldre ikke kunne hjelpe barnet med å holde kontakten med gamle venner, eller der de ikke kunne hjelpe dem inn i det nye miljøet kunne det ta lang tid før barna klarte det selv. Barna som hadde opplevd å flytte langt og ikke fått hjelp til å komme inn i det nye miljøet fortalte om å bli oversett eller mobbet i lang tid. Disse opplevde samlivsbruddets følger som sterkt stressende og hadde en sterk følelse av tap⁵⁵.

4.6 Det går bra med de fleste barn

Kari Moxnes har også observert barn og foreldre som har gjennomlevd skilsmisse. Hennes forskningsoppgave "Familier ved samlivsbrudd" inngår i det større forskningsprosjektet "Familieforandringer og konsekvenser for barn og ungdoms oppvekstvilkår"(2001). Studiet har samlet inn data fra 473 skilte foreldre gjennom omfattende spørreundersøkelse og 114 foreldre og 96 barn har vært inne til intervju. Disse 473 foreldrene hadde 910 barn i alle aldersgrupper. Moxnes har undersøkt hvordan foreldrene beskriver hvordan barna har opplevd skilsmissen. Og de samme barna ble også undersøkt. De fleste barna opplevde det vanskelig det første året etter

⁵⁴ Størksen 2006:6

⁵⁵ Moxnes 2003:64-66

skilsmisse, noen opplevde det å ha vondt lengre også. 2/5 av barna i undersøkelsen hadde ikke vist noen tydelige tegn på vansker i tiden etter separasjonen. Hovedfunnet i undersøkelsen viste at foreldre opplever at de aller fleste av barna klart seg bra igjennom skilsmissen uten registrerbare sosiale og psykologiske skader. Foreldre meldte heller at barn hadde flere positive endringer enn negative endringer. Et interessant punkt var at foreldrene hevdet at nesten halvparten av barna hadde utviklet et bedre forhold til dem etter skilsmissen. Det var bare få foreldre som hevdet at barna hadde utviklet et dårligere forhold til dem. Eneforeldre, for det meste enslige mødre, og barna deres utviklet et nærmere bånd. Moxnes hevder det er en sammenheng mellom barns reaksjoner og det å ha akseptert skilsmissen. De fleste barna aksepterte bruddet mellom foreldre innen et år. Andre brukte lengre tid. Det viste seg at de barna som klarte å akseptere samlivsbruddet hadde færre negative reaksjoner og flere positive reaksjoner⁵⁶. Undersøkelsene til Moxnes viser til at ungdom tar det tyngre enn yngre barn, og barn i mellomalder tar det lettere enn de yngste barna. Dette ser hun er i tråd med internasjonale studier⁵⁷.

4.7 Sammenfatning, samlivsbruddets virkninger på et barnet livskvalitet over tid

Denne redegjørelsen viser at det går bra med de fleste barna som har gjennomlevd samlivsbrudd. Samtidig viser det seg en betydelig andel barn blir påvirket av foreldrenes samlivsbrudd. 30% av barn som har opplevd samlivsbrudd har økt risiko for angst og depresjon. Disse har mindre opplevelse av velvære, og har flere skoleproblemer. Et samlivsbrudd kan med andre ord ha markante negative innvirkninger på mange barns livskvalitet over tid. Alle barn opplever at livskvaliteten blir forringet før de har klart å tilpasse seg den nye virkeligheten. De viktigste faktorene for hvordan barnet tilpasser seg har blitt belyst. Barnet opplever det vanskeligere om foreldrene er i høy konflikt med hverandre og ikke klarer å samarbeide. To av konsekvensene av samlivsbrudd er gjerne at økonomien blir dårligere og at barn må flytte. Dette spiller inn på barnets tilpassing av samlivsbruddet. I et her og nå perspektiv, og i et langsiktig perspektiv så trenger barna hjelp til å håndtere og bearbeide følgende av foreldrenes samlivsbrudd.

I denne oppgaven melder det seg klar tanke ut fra de observasjonene som både Haaland(kap2), Størksen og Moxnes(kap4) har gjort og som tilknytningsteorien(kap3)

⁵⁶ Moxnes 2004:31

⁵⁷ Ibid.32

bekrefter: Det beste for et barn er to foreldre som mestrer et forpliktende og trofast samliv. Der kan barnet naturlig utvikle seg i samspillet med tilstrekkelige kjærlige og omsorgsfulle foreldre. Dette grunnleggende budskapet må være idealet når kirken skal være en voksen stemme for barnets behov. Der foreldre går fra hverandre har kirken mulighet til komme barnet i møte med støtte. Dette skal belyses tydeligere i kapittel 6, først skal kirken belyses, og deres fokusering på barn fra samlivsbrudd.

5. Hva er kirken og hvilket kall har den?

I Norge er en stor majoritet av folket medlemmer av Den norske kirke. Per 1.januar 2010 er ca 79,2% av hele Norges befolkning tilgang og plass i det kristne fellesskapet. medlemmer av kirken⁵⁸. Det vil tilsi at kirken gjennom trosopplæringsarbeid møter mange barn og unge som har eller opplever samlivsbrudd. Kirkens tilbud om konfirmasjon står i en særstilling med tanke på hvor mange 14-15 åringer kirken møter hvert år. I 2010 hadde Den norske kirkes menigheter 41775 konfirmanter⁵⁹.

I dette kapitlet ønsker jeg å beskrive hva som kjennetegner kirken og se på hvilke konsekvenser dette har å si for hvordan vi som kristen fellesskap har ansvar for de enkelte medlemmene med spesielt henblikk på barn som har opplevd samlivsbrudd.

I dette kapitlet beskrives kirkens som koinonia basert på Hegstad. Deretter belyses Jean Vainer sin diakonale forståelse av fellesskapet og hvilke implikasjoner det kan ha for kristen livstolkning og handling. Han skriver ikke en fagbok om temaet, hans språk har en poetisk tone. Denne tonen reflekteres i redegjørelsen. I det neste delkapitlet har jeg valgt å følge Hegstads egen struktur når jeg redegjør for hva kirke innebærer for fellesskap med Gud og hverandre. Videre i kapitlet vil jeg se hva Den norske Kirke gjør for barn fra samlivsbrudd gjennom plan for diakoni og plan for trosopplæring.

5.1 En virkelig kirke, fellesskap med Gud og hverandre

I de siste årene har forståelsen av kirken som fellesskap blitt satt i et særlig fokus gjennom koinonia-ekklesiologien. Arbeidet med å forstå kirken som koinonia har sitt utgangspunkt i hvordan fellesskapet i kirken beskrives i Det Nye Testamentets tid, men begrenses ikke av det. Det norske ordet "fellesskap" er ikke heldekkende for hva

⁵⁸ Den norske kirke, A(i)

⁵⁹ Den norske kirke, B(i)

koinonia betyr. Derfor bruker en gjerne begrepet i dets greske eller latinske form. I Nt brukes begrepet koinonia ikke for å si hva kirken i og for seg er, men begrepet dreier seg om viktige aspekt ved kirken. Koinonia sier noe om kirken og hvilken kvaliteter den har. Et grunnleggende perspektiv på den kristne koinonia handler om et fellesskap som er *delaktig*. Denne delaktigheten skjer på to måter. Den første måten skjer gjennom å være delaktig i Jesus(1 kor 1,9). Dette kommer til uttrykk i nattverdssakramentene, vinen og brødet. På samme sted får vi fellesskap med hverandre i det vi kommer sammen for å være delaktig med Kristus. Vi blir der delaktige i hverandres liv, siden vi har del i Kristi kropp har vi også del i fellesskapet med hverandre⁶⁰. *"Velsignelsens beger som vi velsigner, gir ikke det oss del(koinonia) i Kristi blod? Brødet som vi bryter, gir ikke det del(koinonia) i Kristi kropp? Fordi det er ett brød, er vi alle en kropp. For vi har alle del i det ene brød(1 kor 10,16f)." Å ha fellesskap med Kristus er ikke bare på en u håndgripelig åndelig måte, men det gir oss en konkret delaktighet i hans lidelse og død, og det gir oss også del i håpet om den samme herlighet(Fil 3,10f; 1pet5,1). Gjennom den troendes fellesskap i Kristi lidelse får også den troende del i hverandres trøst(2 kor 1,7;Fil ,14). Tjeneste er også et aspekt ved å være i fellesskap med hverandre. Å være en del av det kristne fellesskapet innebærer også at man er delaktige i hverandres ressurser. Dette gjelder også økonomi. Paulus bruker koinonia begrepet når han arbeider for å samle inn penger til menigheten i Jerusalem. I Første Johannes brev uttrykkes det på en sterk måte sammenhengen mellom ha fellesskap med Gud og ha fellesskap med hverandre. Der kommer det også frem hvordan stadig omvendelse og syndstilgivelse er en del av å ville være en del av fellesskapet.*

*"Det som vi har sett og hørt, forkynner vi også for dere, for at dere skal ha **fellesskap** med oss, vi som har **fellesskap** med Far og hans Sønn Jesus Kristus ... Sier vi at vi har fellesskap med ham, men vandrer i mørket, da lyver vi og følger ikke sannheten. Men dersom vi vandrer i lyset, slik han selv er i lyset, da har vi **fellesskap** med hverandre, og blodet fra Jesus, hans Sønn, renses oss fra all synd"(1 Joh 1,3.6f **fellesskap** oversatt fra Koinonia).*

I apostelgjerningene kan vi ser hvor konkret fellesskapet var i Jerusalem. Der utartet koinonia seg slik at de delte alt og hadde alt felles(apg 2.42;4.32). I Det Nye Testamentet er det ingen motsetning mellom det "åndelige fellesskapet" og det konkrete livs fellesskap

⁶⁰ Hegstad 2009:87

mellom hverandre. Ånd og liv henger heller tydelig sammen. I Fil 2,1 beskrives det at Ånden har helt konkrete utslag i forholdet til mellom de kristne:

"Om det da er trøst i Kristus, oppmuntring i kjærlighet, fellesskap i Ånden, om det finnes medfølelse og barmhjertighet, så gjør nå min glede fullkommen: Ha samme sinnelag og samme kjærlighet, vær ett i sjel og sinn. Gjør ikke noe ut av selvhøvdelse og tom ærgjerrighet, men vær ydmyke og sett de andre høyere enn dere selv. Tenk ikke bare på deres eget beste, men også på de andres"(Fil2,1-4).

Et viktig aspekt ved å være kristen som tas frem i mange tekster i Det nye Testamentet er hvordan de troende skal ha kjærlighet for hverandre. "Å elske hverandre" virker til å ha vært et stort ideal i den første menighet. Jesus gav disiplene sine et tydelig instruksjoner om hvordan de skulle leve: "Et nytt bud gir jeg dere: Dere skal elske hverandre. Som jeg har elsket dere skal dere elske hverandre. Ved dette skal alle forstå at dere er mine disipler: at dere har kjærlighet til hverandre"(Joh 13.34: jf 15,12). Denne gjensidige kjærligheten som Jesus kaller det kristne fellesskapet til å vise er også understreket i brevene. Hos Paulus, i 1. Petersbrev, og i Johannesbrevene. I brevene beskrives kjærligheten som noe den enkelte kristnes har i livet sitt og derfor formaner hver enkelt til å dele kjærligheten til fellesskapet og det liv de har felles. Bare Gud har en fullkommen kjærlighet, men den kristne, som Guds barn, er kalt til å gi denne kjærligheten større rom. Denne kjærligheten er ikke bare på det abstrakte plan. Kjærligheten gir alt. Jesus liv og død vitner om det. "Ingen har større kjærlighet enn den som gir sitt liv for sine venner."(Joh 15.13). Kjærligheten utdypes i mange forskjellige uttrykk. Å ha kjærlighet for hverandre handler også om å tjene hverandre(Gal 5,13) og at en kan bære over med hverandre(Ef 4,2 jf Kol 3,13). Som kristen skal en rettlede hverandre(kol 3,16). En skal kunne trøste og sette mot i hverandre(1 Tess 4,18). Som kristen skal en være god mot hverandre(1 Tess 5,15) og oppmuntre og ha omtanke for hverandre(Hebr 3,13; 10,24f). I 1 kor 12 beskriver Paulus hvordan menigheten er Kristi kropp. Det dreier seg om fellesskapet mellom de troende og Kristus. Og like mye handler det om hvordan de troende skal se på hverandre. Det er en grunnleggende solidaritet og en tydeliggjøring av hvor delaktige de troende skal være delaktige i hverandres gleder og sorger. "For om ett lem lider, lider alle de andre med. Og om et lem blir hedret, gleder alle de andre seg(1 kor 12,26)". Det er også andre begreper som viser hvordan det

kristne fellesskapet skal være preget av gjensidighet og respekt. Et av disse begrepene er venner. Dette har sin analogi fra hvordan Jesus regnet sine disipler som venner (Luk 12,4; Joh 15,14). En terminologi som brukes mye og som står sentralt er hentet fra slekt og familie relasjoner. En helt konkret betegnelse for den kristne er Gud som far, og den troende som Guds barn. En naturlig konsekvens av dette er hvordan forholdet mellom de troende kan beskrives som en søskenrelasjon. Det skjer flere steder i apostlenes gjerninger og brevlitteraturen at de kristne blir kalt adelphoi – brødre og søstre. Det må sies at denne bruken av begrepene innen familierelasjonene handler først og fremst ikke om å fastslå et prinsipielt slektskap, enten på et ytre eller indre plan. Det handler om å at personlige relasjoner leves ut i et felles liv, og at dette livet leves ut fra bestemte kvaliteter (Rom 12.10; 1 Pet 3,8) I sondringen mellom å forstå menigheten som en familie så hadde faktisk menigheten familieliknende trekk. I mange tilfeller var eksisterende familier grunnstammen i de nyplantede menighetene. Der en hadde tilfeller av mennesker som mistet sin biologiske familie tilknytting fordi de kom til tro, så fungerte menighetene som en "ny familie".⁶¹

5.2 Jesu etterfølgelse, Jean Vanier

Jean Vanier vokste opp i en katolsk familie og utdannet seg blant annet innen teologi. Ved et besøk hos en venn som arbeidet med utviklingshemmede ble han sterkt grepet av det han opplevde. De utviklingshemmede han møtte klynget seg til ham og formidlet enten med ord eller kroppsspråk: "Vil du være min venn?, Bryr du deg virkelig om meg? Kommer du tilbake?" Dette førte til at han brøt opp fra det livet han hadde. Han startet opp et fellesskap med to utviklingshemmede for å leve med dem, for gi trygghet og vennskap. Dette ble starten på en bevegelse med navn Tro og Lyd og Arken. Dette har spredd seg ut i verden og slått rot i mange kristne kirkesamfunn. For Vainer er dette en troverdig måte å leve ut evangeliets lys. Kjernen i Vainers spiritualitet er knyttet til Jesu møte med lidende, ensomme, fattige og svake, slik vi kan lese om Jesus i Matteus kap 25.⁶² Vainer beskriver hva som er avgjørende for et menneske: "Fundamentet til et ekte menneskelig og kristent liv, jorden det slår røtter i, er trofast vennskap i et fellesskap."⁶³ Vainer har skrevet "Den brutte kroppen" med et hovedfokus på utviklingshemmede,

⁶¹ Hegstad 2009:87-90

⁶² Vainer 1989:9-10

⁶³ Foreløpig Vainer 1989:9

mennesker som ikke klarer å ta vare på seg selv. Det som treffer i Vainers refleksjoner er hans dypere forståelse av mennesket, ikke av hva mennesket kan, men hva det er og hva det har behov for. Hos en utviklingshemmet skinner denne sårbarheten sterkere frem, og dermed er lettere å få øye på. Mennesket har et sterkt behov for vennskap og fellesskap.

Vainer taler om vår sårbarhet. Barnet er et av aspektene Vainer trekker frem ved menneskehetens sårbarhet. Barnet lider nå det forstår at både mamma og pappa er for slitne, sinte, opptatte, eller tomme til å leke og le sammen med dem. Når foreldre ikke er enige, når de har konflikter blir barnet overveldet av angst og fortvilelse. Han ser at mange mennesker i dag sliter med brutte familierelasjoner. Barnet blir usikker av brudd. Sårbarhet og manglende røtter ødelegger for at barnet kan vokse og utvikle seg. Noen mennesker ender med å ikke vite hvem de er, de vet heller ikke hva de vil. Det er tomheten som preger dets indre liv⁶⁴.

Guds opprinnelige mål med mennesket var enhet. Enhet til hverandre og Gud⁶⁵. Hvor finner Vainer en vei ut av menneskets apati over sin brutte tilværelse? Den finner han i Guds inngripen, i Jesus finner han veien og målet. For Vainer er Jesus den som helbreder og skaper enhet. Jesus sin visjon av vår verden ble åpenbart til Paulus: "*en kropp der de fattigste og svakeste er i sentrum og blir æret, der hver enkelt har sin plass, og alle er verdifulle og nødvendige*⁶⁶." Det er denne kroppen vi alle tilhører, Jesu kropp. Jesus kall til oss er å gå i hans fotspor. Han ber oss tro på Guds kjærlighet. Han ber oss leve som han. Slik han var nær de fattige og vise omsorg for de små og ydmyke. Han ber oss snakke slik som han snakket, gjøre det han gjorde. Vainer presiserer at vi ikke kan klare det av oss selv, vi kan ikke være hans ansikt, hender, hjerte eller kropp uten Den hellige Ånd⁶⁷.

Møte andres lidelse med respekt.

Det er avgjørende å være nær den sårede eller lidende med respekt. Vainer ber oss ikke bli overrasket over at sårede mennesker ikke vil ta imot oss som ønsker å hjelpe. Den lidende vil ikke så overraskende komme til å lukke hjertet for den ukjente. Den utstøtte venter på "mennesker som virkelig er interessert i dem, som i dem ser kjærlighetens og

⁶⁴ Ibid.20

⁶⁵ Ibid.27

⁶⁶ Ibid.70

⁶⁷ Ibid.71

visdommens lys, som der deres skjønnhet og gaver. Aksepterer dem som de er, uten forutinntatte meninger og uten å ville forandre dem.⁶⁸

For å kunne være en støtte i et såret og lidende menneske er det viktig å nærme seg dette mennesket med ydmykhet, vennlighet og respekt er slik at de blir møtt for den de er⁶⁹.

Dialogens basis.

Å være en venn av den fattige er å lære hans språk. En må oppdage hva det vil si å virkelig lytte til den andre. Dialogen handler om å forstå ens lidelse og ens gaver. Det dreier seg om å gi håp og tillit, og lære den lidende å ta imot og bli kjent med sin egen indre rikdom. Å lytte handler her like mye om å lytte til kroppens språk og det ordløse. Kroppsspråket er barnets første språk. Det er fundamentalt og dyptgripende: *"I det anspente og forknytte ansiktet kan vi gjenkjenne lidelse og angst, se dets rolige og tillitsfulle overgivelse.."*⁷⁰ For å hjelpe et barn som lider trenger vi å lytte hva barnet har å si oss, både på hvordan det taler med språket og med kroppen.

Forbli

Nærværet er kilde til helbredelse. Tillit vokser frem av å være tilstede over lang tid. Håp og mening kommer ut av fellesskapet med mennesker der kjærlighet og tillit deles.

Der mennesker kjenner seg bekreftet og verdsatt bygges tilliten til seg selv og mennesket kan begynne å oppdage sin skjønnhet og rikdom. Da er det ikke lengre grunn til å skjule seg bak sinne og tristhet. De trenger verken kjenne seg skitne, stygge, vonde, eller skyldige. Gjennom et oppmerksomt og trofast nærvær kan menneske oppdage at de kan være seg selv, at de er elsket og at de er verdt å elske. De kan få oppdage at de har gaver å gi og at livet deres har mening.

Når vi går inn i fellesskap med sårede mennesker. Blir vi en del av denne livgivende strømmen av tillit og bekreftelse mellom mennesker, og slik oppdager vi en felles rikdom. Også den som er et medmenneske for et såret eller lidende menneske vil bli merket av fellesskapet som dannes. Når den som hjelper oppdager at fellesskap og gjensidig tillit er til helbredelse og til liv for andre finner den selv en ny mening med sitt

⁶⁸ Ibid.81

⁶⁹ Ibid.83

⁷⁰ Ibid.84

eget liv. Fellesskapet med de fattige gir en ny fred, og denne freden er en gave fra Gud. Det er Jesu eget nærvær som skaper ny indre fred.

Å fellesskap kan virke lett, men Vainer ser hvor svake vi er for de motstridende kreftene både i og omkring oss. Vi blir vare for mas fra Media, vi prøver å fylle vår egen tomhet. Vi er redde for hva andre vil si og mene om oss, vi vil bli beundret og anerkjent. Disse kreftene kan lett ødelegge det dypere og sårbare fellesskapet som vokser i vårt indre.

Fellesskapet går først og fremst ikke ut på å gjøre en masse for den andre, men den består i å leve i fellesskap med den svake gjennom vennskap. Dette vennskapet innebærer at kjærlighet både gis og tas imot. Utfordringen til Vainer er; lev fellesskap!

Til nå har vi i dette kapitlet sett på hva kirken er ment til å være som fellesskap og i etterfølgelse av Jesus. I den neste bolken blir tanken om hvordan kirken er ment til å være konkretisert i hva Den norske kirke gjør for å møte barn fra samlivsbrudd.

5.3 Den norske kirkes møte med barn fra samlivsbrudd, plan for diakoni

I dette delkapitlet og i det neste vil Den norske kirkes møte med barn fra samlivsbrudd bli belyst. Dette skjer igjennom å se på hvordan barnets situasjon reflekteres i plan for diakoni og plan for trosopplæring. DNKs tilstandsrapport vil også tas frem under plan for diakoni

Plan for diakoni

Kirken definerer diakoni slik: *“Diakoni er kirkens omsorgstjeneste. Den er evangeliet i handling og uttrykkes gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet⁷¹”* Dette svarer mye til kirkens egenart som Koinonia og der fellesskapet med Kristus også forplikter til fellesskapet med hverandre. Diakonien har en særlig omsorgsfunksjon og være forpliktet til den som trenger det. Diakonien skal alltid ha søkelyset mot det enkeltes menneskets livssituasjon og stille spørsmålet etter forbilde fra Jesus, *“Hva vil du at jeg skal gjøre for deg?”* og handle på svaret⁷². Et viktig aspekt ved diakonien er medmenneskelig ansvar. Slik som Kristus elsket oss skal vi elske hverandre. Noen ganger er det ikke mulig å klare å endre vanskelige livssituasjoner. Av og til blir diakoniens oppgave å være tilstede. Noen ganger

⁷¹ Kirkerådet 2010A:7

⁷² Jordheim 2009:199

blir oppgaven å hjelpe et menneske til å leve med sin egen smerte. Plan for diakoni setter ord på utfordringer med samliv.

“Familien er en sårbar størrelse. Barn og unge blir ekstra utsatt når omsorgspersoner har problem. De mange samlivs- bruddene er også et tegn på at mange strever. Det er et spesielt ansvar både å drive støttende og forebyggende familiearbeid og å møte de problemer mange opplever etter et samlivsbrudd⁷³”.

Her har kirken språkliggjort en virkelighet for mange barn som opplever vanskelige familieforhold og samlivsbrudd. Barn og unge understrekes, de er ekstra utsatte når familien får problemer. Planen tydeliggjør at samarbeid mellom menighet og institusjoner har stadig større aktualitet. Kirkens familievernkantor fremheves i denne sammenheng. Den norske kirke har også en tilstandsrapport som beskriver hvilke virksomheter og aktiviteter som kirken tilbyr. Denne gir oss innblikk i hvordan den konkrete virkeligheten er i kirkene. Jeg har hentet ut informasjon fra rapporten etter hva som er innenfor oppgavens interessefelt.

Den Norske Kirkes tilstandsrapport for 2012.

Tilstandsrapporten for kirken melder at i de senere årene har blitt opprettet sorggrupper for dem som har opplevd skilsmisser. Rapporten vektlegger at det har blitt et økende ”marked” for voksne som har opplevd samlivsbrudd. I Den Norske Kirke er det 412 registrerte sorggrupper. Sorggrupper er først og fremst et tilbud for sørgende. Dessverre er ikke gjort noen distinksjoner i det statistiske materiale over hvilken problematikk disse sorggruppene retter seg mot. Den Norske kirke har også et betydelig antall samlivsgrupper. Det er registrert 149 slik grupper. Disse samlivsgruppene handler om å lære seg kommunikasjon. Opprinnelig var disse samlivsgruppene var først Prep-kurs. Prep-kursene var rettet mot par som befant seg i oppstartsfasen. Samlivsgrupper inkluderer også par som har levd sammen og som sliter med parforholdet. Det er heller ikke god nok dokumentasjon over de diakonale tjenestene kirken tilbyr i landets mange menigheter, derfor er det ikke mulig å vurdere hvordan det står til med de diakonale tjenestene menigheter tilbyr⁷⁴.

⁷³ Kirkerådet 2010A:17

⁷⁴ Botvar, Urstad 2012:68

kirken har ikke et breddetiltak for voksne eller barn som har opplevd samlivsbrudd.

5.4 Den norske kirkes møte med barn fra samlivsbrudd, plan for trosopplæring

I 2010 ble trosopplæringsplanen "Gud gir – Vi deler" igangsatt i kirken. Denne planen er en kombinasjon av en rammeplan og et ressursdokument. På den måten ønskes det at planen skal stimulere den lokale utformede trosopplæringen i kirken. Hovedmålet med trosopplæring er å lære opp barnet i kristen tro. Barnet skal få forståelse av det sentrale i kristen tro, at Gud har kjærlighet for oss. Denne kjærligheten viste han helt konkret da han sendte Jesus for å dø for våre synder. Dermed kunne alle mennesker og verden forsones med Gud⁷⁵. De forskjellige aspektene ved trosopplæringens innhold er kirkens tro og tradisjon, kristen tro i praksis, og livstolkning og livsmestring. I denne oppgaven kommer kristen livstolkning og livsmestring inn i problemstillingens interessefelt.

Kristen livstolkning "*innebærer å forstå seg selv og tilværelsen i lys av relasjonen til Gud, seg selv, andre mennesker og i forhold til resten av skaperverket*⁷⁶". På den måten kan trosopplæringen gi den troende hjelp til å leve livet. Livet leves i hverdag og i høytid, i krise og oppbrudd, i sorg og glede, alene og i fellesskap. Livsmestring er å kunne møte livet i god og onde dager. Trosopplæringsplanen tydeliggjør en diakonal trosopplæring og diakonien er integrert i læringsbegrepet. Diakonien blir med andre ord uløselig knyttet til trosopplæringsplanen gjennom dens vektning av kristen livstolkning og livsmestring. På den måten innehar trosopplæring den kvaliteten at den kan "*gi rom for å utvikle et trygt selvbilde, etablere relasjoner, utfordre til tjeneste og til livsutfoldelse for hele mennesket – med bruk av ulike sanser, evner og uttrykksmåter.*" Kirken blir altså ikke bare en lærer om Guds kjærlighet, den ønsker også å formidle Guds kjærlighet i praksis og gjøre den erfarbar for barnet. Trosopplæringen bærer altså i seg en sterkt diakonal stemme:

"Alle har behov for å bli møtt med nestekjærlighet og omsorg i glede og sorg. Alle barn og unge skal bli møtt, og tatt vare på som de er. Det må være naturlig og selvfølgelig å dele livets sårbarhet med hverandre, og samtale om livsspørsmål, og de utfordringer og kriser

⁷⁵ Kirkerådet 2010B:30

⁷⁶ Ibid.14

livet gir. For å uttrykke sorg og vonde følelser, kan språk, symbolhandlinger, og sjelesorg, være måter å medvirke til hjelp og støtte på⁷⁷”

En diakonal trosopplæring har som mål å kunne se, tolke og handle i møtet med barnet, den unge og familiers livserfaringer. Det uttrykkes i planen at menigheten må fange opp barn og unge som har erfaringer med belastninger, krenkelser og overgrep. Inn mot oppgavens fokus sier planen at trosopplæringen lokalt skal bygges opp på en slik måte at barn og ungdom får oppleve tilhørighet og aktiv deltakelse i fellesskapet. Her tydeliggjøres barn og unge som ikke har synlige vansker men også de som lever i en vanskelig hjemmesituasjon⁷⁸. Videre tydeliggjør trosopplæringen i den konkrete konfirmantopplæringen at *”Ungdom lever i ulike familiekonstellasjoner. Kirken må møte de utfordringene som dette innebærer på en konstruktiv og inkluderende måte.⁷⁹”*

5.5 Sammenfatning, kirken i møte med konfirmanten

Kirkens vesen og kall

Kirken har to viktige aspekt som fellesskap. Det kommer frem når en ser hva kirken er *delaktig* i. Den troende er delaktig fellesskapet med Jesus Kristus. Samtidig er den troende delaktig i hverandre som en egenskap ved å være en del av Kristi kropp(1 kor 12.27). Jesus er tydelig på hva det vil si å være i fellesskap med ham og hverandre. Han byr at den troende skal elske hverandre slik han har elsket den. Og denne kjærligheten til hverandre er av en karakter som gjør at andre forstår at den troende er en disippel av Jesus. Kirken som Koinonia innehar egenskapen av å være der for hverandre som fellesskap, og dele gleder og sorger. Jean Vainer har tolket dybden av hva dette betyr gjennom sin spiritualitet. Kirken som fellesskap har et tydelig ansvar for å være fellesskapet for de som ikke har samme forutsetninger, fysiske som psykiske. Å være en troende er for ham å følge Jesu kall helt konkret. Som Jesus levde med de fattige skal også vi gjøre det. For Vainer er et ekte menneskelig og kristent liv å være en trofast venn i fellesskapet. På den måten kan den fattige og lidende få oppleve å bli æret og gitt verdi slik det er ment. Vainer ser at i arbeidet med mennesker som lider er det viktig å møte denne lidelsen med respekt. Og igjennom dialogens basis kan en lære seg å lytte til den andre. I møte med mennesker som lider og kjenner smerte er det viktig å forbli, slik at

⁷⁷ Ibid.30

⁷⁸ Ibid.18

⁷⁹ Ibid.25

tillit mellom hverandre kan opparbeides. Og Jesu nærvær i det som skjer gjør det mulig at noe nytt kan skapes. Vennskapet i fellesskapet fordriver smerten og lidelsen et menneske kjenner over å være utenfor, enten fysisk eller psykisk. Et vennskap som forblir gjør det mulig for at kjærlighet kan både gis og mottas.

Den overordnede plan og konkrete gjennomføring i DNK i møte med barn

Gjennomgangen av plan for diakoni og plan for trosopplæring viser det seg at barns livsforhold sees på med alvor. I Plan for diakoni blir det tilkjennegjort at noen barn er utsatt for vanskelige familieforhold og samlivsbrudd. Plan for trosopplæring har ikke det samme tydelige fokuset. Trosopplæringen kan romme denne tematikken, gjennom planens mål om ville skape en arena for å *"kunne dele livets sårbarhet med hverandre, og samtale om livsspørsmål, de utfordringer og kriser livet gir⁸⁰"*. Inn mot konfirmanttiden må skal kirken være opptatt av at ungdom lever i forskjellige familiekonstellasjoner: *"Ungdom lever i ulike familiekonstellasjoner. Kirken må møte de utfordringene som dette innebærer på en konstruktiv og inkluderende måte.⁸¹"* Kirken har ikke et uttalt mål om å ha et tilbud for barn eller unge etter samlivsbrudd. Tilstandsrapporten 2012 viste at kirken har et ukjent antall sorggrupper som er myntet på voksne som har opplevd samlivsbrudd. Ellers tydeliggjør rapporten at det er for lite innsamlet materiale fra kirkens menighetsarbeid som gjør at rapporten ikke kan vurdere tilstanden til det diakonale arbeidet.

Refleksjon

Språket i Trosopplæringsplanen åpner for at barn og unge som har opplevd samlivsbrudd kan bli møtt. Allikevel har ikke trosopplæringen et uttalt fokus på barn og konfirmanter som har opplevd samlivsbrudd. Dette mener jeg er et tema som burde vært konkretisert tydeligere i trosopplæringsplanen siden vi ser et stor omfang av barn som opplever samlivsbrudd og ut fra de virkningene vi har sett følgene av. Hva kirken gjennom kirkemøtet og hovedadministrasjon velger å vektlegge gir føringer for hva som skjer i menighetslivet. Jeg mener kirken kan bedre legge til rette for at menighetsfellesskapet tåler å møte barn og unge som lider etter et samlivsbrudd. For at et menneske vil tørre å dele sin smerte med andre, fordrer det at andre er åpne for å dele smerten med den. Som mennesker, er vi vare for hvordan vår sorg og smerte

⁸⁰ Kirkerådet:2010B

⁸¹ Ibid.25

innvirker på omgivelsene våre. Hvis sorgen får omgivelsene til å bli utrygge, eller verre, gjør at andre trekker seg unna, murer vi heller inne smerten og sorgen.

I kirken er det helt sikkert at det finnes et stort spekter av ulike menighetsfellesskap i kirken. Noen fungerer slik at mennesker kan oppleve å få støtte og hjelp i vanskelige situasjoner. Det kan være andre menigheter som har en kultur der det ikke er plass til det som ikke er vellykket. Der vil den som ikke når opp til et vellykket liv bli belastet med å kjenne på utilstrekkelighet. Som vi så i 5.1 og 5.2 mister kirken sin identitet og kall om den mister kontakten med mennesker som lider. Kirkens identitet er ment til å være et koinonia-fellesskap, der den troende er delaktige i hverandres liv. Vainers spiritualitet viser tydelig hvordan et liv i etterfølgelse av Jesus konsentrerer seg om de utsøtte, syke, fattige og lidende⁸². Hvordan kirken kan møte et barn og voksens smerte fra samlivsbrudd er avhengig av menighetens evne til å være tilstede og møte den enkelte. Menighetens evne avhenger igjen av hvordan organiseringen av menighetsaktiviteter gjøres, og hvilken kultur menigheten har. I kapitelet som følger ønsker jeg å se på hva kirkelige ansatte kan gjøre for å være en støtte for barn som har opplevd samlivsbrudd.

6. Hvordan kan kirken hjelpe konfirmanter som har opplevd samlivsbrudd?

Til nå har oppgaven svar på de tre underproblemstillingene jeg har nytte av for å kunne svare på hovedproblemstillingen: *Hvordan kan kirken best mulig møte barn som har opplevd eller opplever samlivsbrudd? Med spesielt henblikk på konfirmanten og konfirmanttiden.* I dette kapitelet vil den kunnskapen fra underproblemstillingene anvendes til å se på hvilke perspektiv kirken trenger og hvordan konfirmanten kan bli møtt og hjulpet i de arenaene kirken tilbyr. Konfirmanten er i menighetsarenaer der formidling skjer(6.2), i konfirmantundervisningen(6.3), i samtaler og der sjelesorg kan skje(6.4) og ikke minst i menighetens fellesskap(6.5). Det er en praktisk tilnærming til de forskjellige menighetsarenaene. Målet er å kunne bidra til at kirkelige ansatte og fellesskapet kan formidle og leve ut perspektiver som kan bidra til at barn kan få mulighet til å vokse ut av den smerten som foreldrenes samlivsbrudd har forårsaket. Det gis noen konkrete forslag i dette kapitelet, disse er kanskje ikke like gjennomførbare alle steder, men er til inspirasjon for å kunne finne måter å hjelpe konfirmanten på. Det

⁸² Eeg 1993:32-33

første del kapitel(6.1) har som et grunnleggende mål å understreke at kirken må se lengre og gå lengre en å være opptatt av samlivsbruddets følger som et moment i en etisk argumentasjon. Klarer kirken å formidle dette temaet inn i barnets liv slik at det opplever seg anerkjent og akseptert vil det gi barnet hjelp til å vokse ut av smerten. Kirkens formidling vil være viktig for at fellesskapet aktiveres til delaktighet i barnets situasjon.

6.1 Å møte barns smerte

Kirken har en overordnet etikk for hvordan samliv mellom mann og kvinne skal være. Klarest kan denne etikken forstås ut fra det sjette budet, "Du skal ikke bryte ekteskapet"(2 Mos 20,14). I løpet av ca 30 år har det i kirken skjedd en stor endring i synet på skilsmisse og gjengifte. I våre dager har det blitt et spørsmål om skriftforståelse og skriftbruk for hvordan en forholder seg til skilsmisse. I det bibelske materialet finner vi at det er gitt et vist rom for å kunne skille seg, men det er også omdiskutert hvor stort dette rommet skal være. Slik samfunnet har endret seg i dag er skilsmisse og samlivsbrudd ikke en hendelse som skjer i randsonen av samfunnslivet. Som beskrevet innledningsvis i oppgaven er det et høyt antall par som bryter opp fra hverandre. En sterk restriktiv holdning til skilsmisse fra kirkens side kan medføre større belastning på de som føler at de ikke mestrer og kommer til kort i forhold til idealene⁸³. Det er altså en fare for å ende i en moraliserende tone i ønsket om å løfte frem alvoret i situasjonen. Det er få kirkelige ansatte som ønsker at mennesker skal bli møtt med fordømmelse. Det er heller ikke et ønske at kirken skal legge mer belastning på voksne som allerede kjenner nok smerte og sorg over å ikke mestre et samliv. Som vi så i kapitel 5.3 viser Krikens igangsetting av sorggrupper for voksne som har opplevd samlivsbrudd at kirken har omsorg og medlidenhet for dem som lever i smerte. I denne oppgaven vektlegges det forpliktende og trofaste samliv som det gode samliv. Kirken trenger å holde på de perspektivet, tolkningen av forpliktende samliv fra bibelsk hold, og den virkeligheten vi lever i. Dette er vanskelig, og i dagens Kirke er det et stort sprik i hva kirken mener om ekteskap og samliv. Det kan oppleves ganske uoversiktlig. Tendensene kan tydeliggjøres i kirkens lederskap. I 2006 skilte Per Oskar Kjølås, Biskopen i Nord-Hålogaland, og giftet seg på nytt året etter. Mens Stein Reinertsen, den tilsatte biskopen i Agder 2012,

⁸³ Kirkens lærenemd(i)

ikke vil gifte mennesker som er skilt. Denne følsomme diskusjonen hører mest sannsynlig i en større samtale i kirken om hva ekteskapet er. I 2009 opprettet Kirken et utvalg som skal utrede ekteskapet som institusjon, og andre samlivsetiske og ordensmessige spørsmål. Kirkens syn på samboerskap vil også bli tatt opp der. Målet er å utrede premisser for Kirkens samlivsetiske tenkning og veiledning. Denne utredningen er enda ikke ferdig.

Den virkeligheten vi lever i

Bibelens belegg for ekteskapet har gjort at Kirken i lang tid har fastholdt ekteskapets ukrenkelighet. Samtidig lever vi i en skrøpelig menneskehet der Bibelens hovedsyn på ekteskap og skilsmisse må sees mot virkelighetens vondskap. Det finnes fornuftsmessige legitime grunner for at en voksen går ut av et samliv. Eksempler på dette er alvorlige negative hendelser som alkoholproblemer, vold eller utroskap. Samtidig ser vi i dag at grunnlaget for samlivsbrudd handler like mye om at de positive sidene av samlivet har blitt borte. Kommunikasjonen har kanskje havarert, opplevelsen av kjærligheten mellom hverandre er borte. Det er altså ikke alltid de destruktive hendelsene som utløser et samlivsbrudd. Disse manglende positive sidene som utløsende årsaker for samlivsbrudd er vanskeligere å hevde moralsk forsvarlig. Å hevde at samlivsbrudd er problematisk skjer ikke uten å møte motstand eller stå i fare for å kunne støte mennesker. Det letteste alternativet er kanskje å unngå hele saken. Faren med å ikke løfte frem samlivsbrudd som problematisk mener jeg kan indirekte føre til at mennesker som har blitt påført smerte av samlivsbrudd ikke blir godt nok møtt. For et barn fra samlivsbrud kan dette få konsekvenser. Hvis kirken tier om disse barnas virkelighet kan det bidra til barna går usett i fellesskapene våre uten at noen har forståelse for eller fokus på den potensiell smerten som barnet bærer på. Menighetsfellesskapet vil også formes av en slik fortielse. Fellesskapet blir formet av det fokuset de kirkelige ansatte har, eller manglende fokuset. Mangelen på bevisstgjøring fører til at det kan bli vanskeligere for fellesskapet å engasjere seg i å være tilstede for barn og voksne etter samlivsbrudd. Som vi så i 5.1 er kirken ment til å være et fellesskap for hverandre. Å vise hverandre solidaritet, å dele hverandres sorger og gleder hører med til Kirkens vesen. I fellesskapet er det et stort potensialet for hjelp, gjennom gjenkjennelse, trøst og praktisk hjelp. Om Kirken tier står en nettopp i fare for å ikke aktivere fellesskapets ressurser og bidrar indirekte til en kultur som ikke vil fokusere på den virkeligheten mange lever i. Virkeligheten for

barnet er at det kan ha forskjellige reaksjoner av foreldrenes brudd. Og livskvaliteten deres kan ha blitt forringet over lang tid. Kirken må tørre å møte de barna som bærer på smertefulle reaksjoner og har nedsatt livskvalitet. Dette utfordrer også de kirkelige ansatte, spesielt de som jobber med barn, til å øke kompetansen på barn og samlivsbrudd.

6.2 Gjennom forkynnelse

Det er ikke lett å skulle forkynne over dette i Kirkens sammenhenger.

På en side vil det skje at noen opplever det belastende at Kirken tydeliggjør at det forpliktende og livsvarige samliv er det beste og etter Guds vilje. På den andre side kan det tenkes at det kan være godt at Kirken setter ord på en vanskelig situasjon. For det som forties blir overlatt til den enkelte til å avgjøre. Om en voksen fra samlivsbrudd ikke opplever å bli møtt i sitt kjent fellesskap siden fellesskapet er i frykt for å være støtene kan det like godt føre til at denne voksne opplever urettmessige skamreaksjoner. Å sette ord på samlivsbrudd på en måte som tydeliggjør alvoret er ikke ensbetydende med å belaste den som ikke mestret det. Som beskrevet i kapitel 5.5 er det viktig at dette får fokus, for barn og voksne i menighetsfellesskapene. Gjennom en passivitet overfor samlivsbruddenes konsekvenser, om smerten og utfordringene, står Kirken i fare for å bidra til en kultur på dette område der bare de som mestrer et trofast og livsvarig ekteskap kan føle at de har plass. Da er ikke kirken slik den er ment til å være, som vi så i kapitel 5.2. Den er ment til å være et fellesskap som deler den enkeltes sorger og gleder. Allikevel er det en fare for å skjemme ut foreldrene som har gått fra hverandre og skape uønsket stigmatisering. Gjennom å reflektere over språket en formidler med vil en kunne demme opp uheldig språkbruk som kan støte mennesker. Å skulle formidle rundt et slikt følsomt tema krever kanskje å tørre åpne opp for at en slik erfaring har to sider, en god og en vond. Det gode kan være at noen barn og forelder kan oppleve lettelse etter et samlivsbrudd, nå slipper de å leve i frykt eller i undertrykkelse. Den vonde siden av et samlivsbruddets følger kan være så omfattende som vist i kapitel 2 og 4. Kirken kan gjennom forkynnelse bidra til et språk for menighetsfellesskapet, der det blir mulig å se samlivsbrudd fra forskjellige perspektiv. Ikke minst kan det forkynnelsen bidra til at menighetens medlemmer får fokus på barn i smerte og får engasjement til å ville være tilstede for barna. I formidlingssettinger i Kirken fordres det en refleksjon rundt hvordan man skal ordlegge seg for å ikke støte mennesker unødvendig.

Inkluderende språk

For å kunne kommunisere godt til foreldre og barn fra samlivsbrudd trenger vi å være oppmerksom på ordene vi velger å bruke. Gjennom språkbruken vår kan vi inkludere og ekskludere tilhørere. Noen gode ordvalg i formidlingssituasjoner kan bidra til et inkluderende miljø, mens andre ordvalg kan føre til en unødvendig stigmatisering. Dette er nødvendig å reflektere over. Å være presis bør være et viktig ideal for alle som ønsker å formidle, spesielt i møte med sårbart tema som foreldre og barn har det sine klare fordeler. Å være presis vil også være å si rett ord til rett tid⁸⁴. Under følger det noen konkretiseringer av hva et inkluderende språk er i oppgavens sammenhengen.

”Skilsmissebarn” er et foreldet og stigmatiserende ord. Assosiasjonen som er forbundet med dette ordet er problemer. Som vi har sett i kapitlet 4 tilpasser de fleste barna seg den nye situasjonen etter en stund, det er ikke ønskelig å sette de i en kategori som de selv ikke kjenner seg igjen i. I dag er det heller ikke bare skilsmissebarn, det er barn som opplever familieoppløsning der foreldrene er samboere. Barn av samlivsbrudd vil være en bedre og mer korrekt språkvalg.

Det vil være lite tjenelig å formidle ”Du skal ikke bryte ekteskapet” uten et resonnement for dette standpunktet. Dette etiske utsagnet trenger en argumentasjon som gir forståelse for hvorfor en ikke skal bryte ekteskapet. Dette kommer først og fremst at majoriteten av kirkens medlemmer ikke lever med et fundamentalt syn på Guds hellighet og lov. En ”dialogisk” fremstilling av temaet, der forskjellige sider ved samlivsbrudd blir tatt opp, vil kunne bidra til at tilhørerne vil oppleve saken relevant. Det er også mulig å formidle dette budet under overskriften ”Ja til ekteskapet, ja til det forpliktende samlivet!” Denne tilnærmingen mener jeg har sin styrke i at den åpner lytterne bedre for tematikken. Og et barn som har opplevd samlivsbrudd vil være enig i ja til samlivet, selv om det har opplevd deres foreldres samlivsbrudd. Det vil være uklokt å tale over budet uten at det er i kontakt med virkeligheten, det kan føre til at barn og voksne fra samlivsbrudd blir støtt bort. Noen barn fra samlivsbrudd vil være uenige, der de selv har vært innblandet i konflikten mellom foreldrene, eller opplevd et dårlig klima.

Ungdomsledere som snakker til sine konfirmanter har fordel av å være klar over hvordan de snakker med konfirmantene, bare enkle beskjeder som gis om ”Husk at

⁸⁴ Arbeids og likestillingsdepartementet (i)

matter og fatter må komme på møte..” En måte å snakke på som impliserer at alle har to foreldre hjemme kan oppleves vondt for den som bare lever med en hovedforsørger.

I kirken bruker vi far og mor som metaforer på hvem Gud er for oss. Jesus lærte oss å omtale Gud som far, dette blir tydeliggjort i den viktige kristne bønne ”Vår far”(Matt 6,9-13). Som formidler er det tjenelig å være bevisst at begrepene Gud som far eller mor inngår i et komplekst bilde i alle mennesker. Når en formidler Gud som far eller mor vil det innebære at også barns foreldrebilder, enten eksplisitt eller implisitt, aktiveres. Objektrelasjonsteorien og religionspsykologien synliggjør hvordan foreldre er de primære objektene som preger barns Gudsilde⁸⁵. Et barn som har gjennomlevd foreldres brudd kan ha opplevd deres mor eller far på mindre gode måter. Når Gud formidles som far eller mor kan det hende det vil vekke følelser som er sårbare eller provoserende i et barn. Det betyr ikke at Kirken skal tone ned sin beskrivelse av Gud som forelder, men det fordrer at den som formidler tolker hva Gud som foreldre innebærer for barna. Det vil være viktig å skjelle mellom Gud som forelder og våre foreldre. Gud innehar alle de beste evnene til å være den gode omsorgspersonen, uten å være lik noen foreldre.

Det er viktig å reflektere rundt hvordan en kan ha et inkluderende språk der kommunikasjon skjer, enten det er i forkynnelse, undervisning, samtale og i fellesskapet generelt.

Å tale om tapet konfirmanter har opplevd, både klage og håp

Samlivsbrudd utløser en komplisert situasjon, en har mistet den viktige foreningen med mor og far, men allikevel er det ikke familien borte. Nå er barnet i en helt annen posisjon, og utgjør et bindeledd mellom foreldrene som har meldt seg ut av hverandres liv. Å klage sin nød til Gud er ikke unaturlig i en slik situasjon, spesielt etter hva som ble belyst i kapitel 2 og 4. Kanskje vil barnet anklage Gud for at ”han bare så på og gjorde ingen ting med den fortvilte situasjonen.” eller, ”hvis Gud er så kjærlig, hvorfor lot du foreldrene mine gå fra hverandre?” Det er ikke unaturlig å ville rette sinne eller dyp skuffelse mot Gud i en slik situasjon. Klage og nød har sin plass i forkynnelsen. Gjennom å knytte ann til barnets situasjon kan det være med på anerkjenne barnets smerte og med det bidra til å normalisere smerten. Gjennom å anerkjenne reaksjonene som ble

⁸⁵ Kaldestad:71

beskrevet i kap 2 gis det rom for at barnet kan få å være trist eller sint bort, og kan bidra til at barnet vokser ut av sin smerte. I Gammeltestet finner vi mye språk som kan gi relevant livstolkning. Der får mangfoldet av de menneskelige følelsene komme til orde. Klagesangene er en kilde til et språk som kan skape gjenkjennelse. En gjenkjennelse kan være med å gi smerte et uttrykk og dermed bidra til at den som lider kan vokse ut av smerten.

I denne sammenhengen kan det også være verdt å se på en interessant observasjon som Kristin Moen Saxegaard har gjort seg med mennesker i sorg etter dødsfall. I situasjoner der unge mennesker brått og uventet døde var det nødvendigvis ikke klagen som var det viktige for de pårørende. Den 22.Juli grep fortvilelsen og smerten mange mennesker. Det Saxegaard erfarte var at mennesker heller ville høre tekster som bekrefter at Gud er livets kilde. Og at kjærligheten er sterkere enn døden. Å fastholde at det finnes en god Gud midt opp i lidelsen ble derfor en viktig oppgave for en prest. "Behovet for å få holde fast i noe som står støtt og fast når livet for øvrig rystes i grunnvollene, er sterkere enn ønsket om å sette ord på det som er vondt." Noen ganger er det voldsomme ordene som trenger å komme frem, rop og klage til Gud. Mens oftest er det de litt mindre voldsomme ordene, ordene som kan romme og som klarer å balansere mellom lidelse og håp, det er de ordene mennesker i sorg ønsker å høre. I møte med barn og unge som sliter med tristhet, angst og depresjon(kap.4) kan deres smerte lindres av å høre om en Gud som er tilstede og trygg når de opplever tapet som samlivsbruddet fører med seg. På den måten kan både en identifiserende bibeltekst, der det formidles en livsopplevelse som korresponderer med egen fortelling, og en kontrasterende bibeltekst der teksten kan tilby en alternativ tolkning til menneskets egen livstolkning, være til hjelp for et barn og voksen som er i bearbeidelse av det tapet et samlivsbrudd har ført med seg.

Mer om livsmestrende perspektiv til en preken

Formidlingen av en Gud som er omsorgsfull, trofast og ikke viker unna vil være med å bidra til å støtte et barn som opplever seg utrygg eller trist. Et perspektiv er at om et barn kan oppleve at far flytter ut av familien vil Gud alltid være tilstede i barnets liv. Det kan bidra til å styrke livsmestringen og livstolkningen til barnet. Som vi så i 2.5 kan konfirmanten som opplever samlivsbrudd reagere med å bli overaktiv eller trekke seg tilbake. Barn som opplever samlivsbrudd har større risiko for bla å få lavere selvfølelse.

Et aspekt ved forkynnelse vil være å møte dette på en måte som kan etablere en ny likevekt i barnet. Ressursene til å etablere en ny likevekt kan skje gjennom en tydelig formidling av hva som er det grunnleggende forholdet mellom Gud og menneske. At Gud har skapt mennesket til å *være* sammen med ham. Dette innebærer en sterkere vektlegging av skapelsesteologiske perspektiv i formidlingen. Innen det skapelsesteologiske perspektivet kan det "alminnelige livets hellighet" løftes opp. Der er vennskap og felleskap betont⁸⁶. Som vi så i kapitel 5.2 har mennesker som bærer smerte et ekstra behov for nettopp vennskap i fellesskap, et sted å tilhøre. Slik kan en bekrefte og anerkjenne et menneskes behov. Et behov kan være å kjenne seg tilknyttet og kjenne at livet har en tydelig mening slik det ble belyst i kap 2.1. Et skriftsted med skapelsesmessige og tilknyttingsmessige perspektiv er fra Jeremia 1,5: "*Før du ble dannet i mors visste jeg om deg*". Der barn opplever å ikke kjenne seg ønsket så har Guds ord et stort repertoar. Dette trenger ikke settes opp mot den viktige fortellingen om Jesus og det han gjorde for å fri oss fra synden. Ikke minst er også formidlingen av korset, i korsteologien, en mulighet til å anerkjenne og inkludere menneskers lidelseserfaringer. Bruken av de bibelske fortellingene kan gi livsmestrende perspektiv til barn. Og gjennom denne fokuseringen kan dette også bidra til skritt mot en mer inkluderende kultur.

6.3 I undervisning

Kirken er opptatt av trosopplæring. Trosopplæringsplanen fremhever at barn skal få opplæring i kristen tro, kirkens tradisjon og praksis, livstolkning og livsmestring.

kirkens doktriner og lære er basisen i trosopplæring. Og kirkens mulighet til å styrke barnets livsmestring og livstolkning kan skje konkret i rammene av trosopplæring. For at dette skal skje vil Vainers vektlegging av dialogens basis for å hjelp være avgjørende. Kirken trenger å lytte til barns virkelighet, når 17000 barn opplever samlivsbrudd hvert år er det noe som må ligge i kirkens bevissthet i arbeidet med barn. Som vi så i kapitel 2 så kan barn som har opplevd samlivsbrudd bære i seg skyld for at foreldrene ikke lever sammen. Og i møte med en ensidig formidling av kirkens idealer kan det skape skamfølelse. Det er vanlig at konfirmantundervisningen har de ti bud som et læringsmål. Til denne oppgavens interessefelt er det to bud som blir vektlagt.

⁸⁶ Braut 2009:102-104

4 .bud: Du skal hedre din far og din mor(2 mos 20,12)

6. bud: Du skal ikke bryte ekteskapet(2 mos 20,14⁸⁷)

Disse budene har linjer som kan strekkes fra kristen etikk og samlivsbrudd. Her er gis det en inngang til å snakke om samlivsbrudd. Det sjette budet står i en sterk "moralsk" kategori til en videre samtale om samlivsbruddenes konsekvenser for konfirmanten. Mens det fjerde budet rommer en måte å kunne snakke om konfirmantenes reaksjoner på sine foreldres handlinger. I undervisningssammenheng kan begge budene være en inngang til å invitere konfirmantene til en åpen samtale og reflektere sammen om hva ekteskapet og samliv innebærer. På den måten vil en respektfull dialog være med å vise de forskjellige sidene ved samliv og samlivsbrudd. Her er det mulig å vise en anerkjennende holdning overfor barns reaksjoner etter et samlivsbrudd. Under følger det noen ideer på hvordan det kan arte seg.

Samtale om samlivsbrudd, med fokus på livstolkning og livsmestring

Det fjerde budet, Du skal hedre din far og din mor, innehar potensialet til å reflektere rundt følgene av samlivsbrudd. Hvilken følger kan konfirmanter tenke seg det blir å hedre mor der og far der familien er delt? For en som kommer fra en hel familie vil stemmene til far og mor oppleves som nokså integrert stemme der foreldre formidler en generelt felles regelverk. Mens et barn som lever med to foreldre på sin kant vil kunne måtte forholde seg til forskjellige i regler avhengig av hvilken foreldre den er hos. Her er det mulig å anerkjenne at det av og til kan være forvirrende å ha to hjem og to sett med regler. Det er også mulig å reflektere sammen med konfirmanten når de opplever at det er vanskelig å høre på og respektere foreldre. Vi har sett i kapittel 2.7 at barn opplever sinne og tristhet av å oppleve samlivsbrudd. Dette har sitt opphav i foreldre. I en slik situasjon kan sinne og smerte stoppe opp ønsket og viljen til å respektere foreldre. Som vi så i kapittel 2.5 kan det tenkes at et barn vil synes det er vanskelig å respektere at en foreldre velger å flytte ut fra familien. Det foreldre sier og gjør i en konflikt mellom hverandre sårer barnet som vi så i kapittel 4.5. Dette kan også føre til at det blir vanskelig å hedre dem når de oppfører seg på en måte som sårer. Som rammesetter for denne refleksjonen vil det å understreke at begge foreldre er glad i sine barn, selv om de for en

⁸⁷ Bibel 2011

periode ikke klarer å viser det. De er også glad i sine barn selv om de ikke lengre er glad i hverandre. Til det sjette budet er det også noen perspektiver som er viktige å presisere for barns livstolkning og livsmestring. Når en familie oppløses er det de voksnes avgjørelse. Vi har sett at et barn kan ta på seg skylden for at foreldre har gått fra hverandre, eller at de ikke klarte å få de sammen igjen. Det er ikke et barns ansvar det som har skjedd. Som Kirke er det viktig å hjelpe barna til å løfte denne uforskyldte børen av barnas skuldre.

En annen måte å åpne opp for og skape et rom som for at et samlivsbrudd er smertefullt kan skje gjennom å bruke identifiserende fortelling⁸⁸.

Det er også mulig å invitere en ungdomsleder eller en frivillig fra menigheten til å dele av sine opplevelser fra den tiden da den opplevde foreldrenes samlivsbrudd. Dette kan ha gode effekter ved at det er et troverdig menneske deler sin livsfortelling. Slik kan dette temaet menneskeliggjøres, en får et ansikt og en fortelling å knytte det til. Root påpeker at det er viktig å holde fortellingen på hva som har skjedd. Målet er ikke å avgjøre om det var rett eller galt at foreldrene skilte seg⁸⁹.

6.4 I den vanlige samtale og sjelesorg

Samtalen i de felles møtepunktene

Gjennom undervisning, gudstjenestebesøk, klubb, og leir er det naturlige møtepunkt for konfirmanten, og menighetsfellesskapet, inkludert kirkelige ansatte. I disse møtepunktene er det mulig å vise sitt ønske om delaktighet konfirmantens situasjon.

Barns behov for aksept og anerkjennelse vil være tilstede så lenge barnet har reaksjoner på foreldrenes samlivsbrudd. Allikevel er det mulig å vise sin omtanke gjennom enkle bekreftelser. Det kan være utsagn som "Dette vil jeg tro er en tøff tid for deg, med alt som skjer." Sånne enkle bemerkningene viser vi at vi bryr oss. Det trenger altså ikke å være en lang samtale, det viktige er å vise at konfirmanten ikke trenger å måtte være alene om det⁹⁰.

I konfirmantfellesskap er min erfaring at ungdomsledere kan ha stor påvirkning på konfirmantene. Mange som har fortsatt i kristent arbeid har gode minner av også ledere

⁸⁸ I 1993 kom *Konfirrantboka* ut. Der er det en fortelling om Åse som opplever frykten for at hennes foreldre skal gå fra hverandre. Dette er et eksempel på en fortelling som det gir mulighet å identifisere seg med problematikken.

⁸⁹ Root 2010:127

⁹⁰ Ibid.127

som har sett og utfordret dem. At en ungdomsleder kan sette seg ned og vise et nærvær og en oppmerksomhet styrker ofte konfirmantens opplevelse av seg selv i miljøet. En ungdomsleder med noen års avstand har en naturlig for bilde- funksjon, at en leder viser nærvær og kan fremvise en bekreftende holdning for hva konfirmanten opplever vil kunne virke positivt på konfirmanten. Dermed vil en respektfull bevisstgjøring av samlivsbruddets følger i ledertrening for ungdomsledere være viktig. Eldre ledere vil kunne gjøre nytte av en kompetanseøkning.

Sjelesorgsamtale

Barn som er preget av samlivsbrudd trenger et rom og et nærvær som er i enda mer konkret. Sjelesorgens rom vil kunne bidra til støtte og hjelpe på en mer spesialisert måte. I dette avgrensede og trygge rommet kan barnet få fortelle om hva som er vondt. Gjennom møter med et medmenneske som har evne til å vise omsorg kan vekst skje. Gjennom sjelesørgerens samspill vil barna oppleve speiling som gir barna flere perspektiv til å se seg selv enn før. Det kan heve selvbevisstheten omkring situasjonen sin. Dette vil igjen kunne bidra til livstolkning og livsmestring. Inn i sjelesorgens rammer blir Vainers punkter for å vise et sann menneskelighet naturlig etablert. Å ha fokuset på dialogens basis, respektfull lytting, å forbli gis barnet et rom der den kan på sin måte forstå, bearbeide og uttrykke sine reaksjoner på hva som har skjedd⁹¹. Over tid vil dette hjelpe et barn til å vokse ut av smerten. Som oppgaven har vist er barns opplevelse av samlivsbrudd en kompleks utfordring. Sjelesørgere som møter barn fra samlivsbrudd vil kunne møte problematikk knyttet til ubearbeidet opplevelse av skyld for at foreldrene gikk fra hverandre, eller at de ikke klare å forene dem igjen. I en slik problematikk vil det være en sjelesørgers oppgave å kunne bistå barnet i å få plassert ansvaret på foreldrene. Et barn som har opplevd samlivsbrudd bærer med seg tristhet, savn, redsel og frykt. Det kan være problematikk som er knyttet til økt redsel for å bli forlatt. Komplekse følelser kan ha blitt overført på andre situasjoner. En sjelesørger kan være et medmenneske som hjelper barnet til å sette følelser og opplevelser sammen. Slik kan smertepunkt struktureres og gjøres håndterlige å leve med. Dette er noen reaksjoner som en sjelesørger kan være bevisst på i møte med barn fra samlivsbrudd. Denne fremstillingen gir ikke noe forsøk på definere alle utfordringer og smertepunkt et barn kan ha etter

⁹¹ Haaland 2002:23

samlivsbrudd. Det synliggjør heller alvoret og viser at en sjelesørger har behov for å øke sin kompetanse på barns reaksjoner på samlivsbrudd slik at den kan gi best mulig hjelp.

6.5 I koinonia-fellesskapet

Barn som lider av foreldres brudd er sårbar og vare for å kjenne på tilknytting. Det er en utfordring for kirken. Som vi har sett har et koinonia-fellesskap egenskapene til å ville være delaktig i barns liv. Gjennom å være et fellesskap som tilbyr vennskap vil barnet være sterkere rustet til å vokse ut av smerten den lever med etter foreldres samlivsbrudd. Ofte er summen av fellesskapet mer enn nok kompetent og ressurssterkt til å hjelpe mennesker i smerte eller sorg. I et fellesskap kan en også å ende med å ha medfølelse på avstand. En kan si til kona si; ”stakkars Lise, hun må ha det tøft nå som foreldrene går fra hverandre”, og riste på hodet. Denne måten å vise medfølelse på er ikke til hjelp for Lise. Som vi så i er fellesskapet delaktige i Kristus, og derfor er også menigheten ment til å være delaktige i hverandre. Ikke bare gjennom aktiviteter, men vi er delaktige i å dele hverandres sorger og gleder. Delaktighet fordrer også en konkret nærhet. Som vi så i kapitel 5.1 fungerte den første menigheten som en familie for de som på forskjellige måter ikke hadde en egen familietilhørighet. Som vi så i kapitel 2 er en familie viktig for barnet, dens funksjon er å gi barnet tilhørighet, være i samspill med barnet og dermed speile det. Å bli sett for den smerten som barnet kan bære med seg er ofte mye vanskeligere enn å se saken, samlivsbrudd. Ønsker vi å være et fellesskap for barnet er ikke saken med dens etiske sider det viktige. Det er barnet som lider som er viktig. At fellesskapet tør å være delaktig er et viktig skritt for å kunne møte et barn som trenger aksept og anerkjennelse for deres reaksjoner etter samlivsbrudd. Root hevder at et barn ikke nødvendigvis har behov for store program og kurs for å komme seg igjen. En konfirmant er ikke først og fremst opptatt av strategier for hvordan de skal tenke rett i situasjonen de opplever. Konfirmanten trenger et sted å få kjenne tilhørighet når foreldre flytter fra hverandre. Som vi så i kapitel to, aktiveres tilknyttingssystemet til et barn når skilsmisse inntreffer. Konfirmanten trenger et fellesskap der den kan få oppleve å *være* og kjenne tilhørighet til. Det konfirmanten trenger er fellesskap der det er mulighet for å se andre og at andre ser seg. Altså et gjensidig fellesskap. Fellesskap og vennskap. Det innebærer å dele med hverandre. Hvis menighetsfellesskapet skal kunne være til hjelp for barn og konfirmanter trenger vi som menighet altså å vise gjensidig vennskap. På den måten kan barna få komme nær og se at livet har sider som er

smertefulle, la de få se andres unike opplevelser av smerte og lidelse. Root påpeker da reflekter vi ikke bare en medfølelse for hva barnet opplever av smerte, men det åpner vi opp fellesskapet slik at unge mennesker for å se vår felles menneskelighet⁹². Dette kan være med på viske bort opplevelsen av å måtte kapsle inn smerten. Og det kan være med å trekke barnet ut av den opplevelsen den har av å være alene med smerten. Fungerer menighetsfellesskapet som koinonia, kan det ha "familie"-liknende funksjon. Som vi så i kapitel 2 er dette spesielt viktig for den som ikke får foreldrenes emosjonelle tilgjengelighet på grunn av foreldrenes innbyrdes konfliktfylte forhold. Klarer vi som Kirke å skape en kultur som lever opp til Kirkens egenart og som preges av en spiritualitet som vil løfte frem de svake og lidende lever vi ut en god etterfølgelse av Jesus Kristus. Slik er vi et fellesskap med en sann menneskelighet. Da klarer vi å hjelpe konfirmanten i sin situasjon, gjennom å vise det aksept og anerkjennelse. De kirkelige ansatte trenger å bidra til en kultur og sette en retning der fellesskapet kan bli mer frimodig. Vi har sett at det er mulig å kunne formidle i taler eller i undervisning, i samtale og sjelesorg at vi vil være delaktige. Men dette gir bare mening i det store fellesskapets rammer som kan tilby vennskap og tilhørighet. Det fordrer at fellesskapets medlemmer vil stille opp. Med sine liv kan de være trygge mennesker som er villig til å bli delaktig og vise omsorg.

Det kristne fellesskapet må strebe etter en konkret etterfølgelse av Jesus og leve ut kirken slik den er ment til å være. Da vil det være rustet til å være et trygt sted for barn, der de kan få oppleve å bli tatt hånd om, lyttet til og sett. Det flotte med et fellesskap som deltar i hverandres liv er ikke bare at det deltar i hverandres sorger, det deltar også i hverandres gleder. Et vennskap i fellesskap går begge veier, der kjærlighet gis og mottas!

Videre i dette kapitelet er det gitt noen forslag til tiltak for hvordan kirkelige ansatte og menighetsfellesskapet for å møte barnet og deres reaksjoner.

Barnets foreldre

Det er som oftest barn som blir mest utsatt i og etter et samlivsbrudd. Kan Kirken være tilstede og hjelpe foreldre også etter deres samlivsbrudd vil bety at en vil kunne bidra til at barnets situasjon kan bedres. Sorggrupper for samlivsbrudd viser seg å være etterspørsel etter. Like viktig er fellesskapets ressurser i medmenneskelighet, slik som

⁹² Ibid.126

Vainers tydelig sier, et sant menneskelig liv og et sant kristent liv er å vise vennskap i fellesskapet. Det er å være tilstede og å utåle andres smerte. Derfor vil den omtenkssomme invitasjonen til å komme over å ta en kaffekopp og samtale vil ha betydning. I og etter et samlivsbrudd vil også den voksne trenge et omsorgsfullt nærvær som anerkjenner dens situasjonen.

Invitere foreldre og barn til kirken

Det er ikke uvanlig at foreldre som går fra hverandre opplever det i varierende grad skamfullt. Det kan derfor være en fare at foreldre trekke seg fra å komme eller slutter med sitt engasjement i menigheten. Dette kan være med på å føre barnet bort fra den naturlige kontakten med menigheten. Ønsk foreldre varmt velkommen til å komme på kirkens aktiviteter. På mindre steder er det synligere at det flytter inn nye mennesker i menigheten. Som vi har sett (4.7) er barns tap av sitt gamle sosiale miljø, sitt gamle hjem, venner og skole med på å gjøre barnet sårbart. Kirken kan gjennom sitt menighetsarbeid gå aktivt inn for å invitere foreldre og konfirmanter inn i fellesskapet sitt. Å være et menighetsfellesskap som er tilstede og vennlige bidrar det til at barnet kan knytte nye kontakter og vennskap og kjenne tilhørighet.

Foreldremøte for konfirmantforeldre

Som vi så i kapitel 4.5 er konflikt og dårlig samarbeid mellom foreldre med på prege barns livskvalitet. Barnet som blir trukket inn i dette kan oppleve smertefull lojalitetskonflikt til den ene eller den andre av foreldrene. Enda vanskeligere er det for barnet om foreldrene ikke klarer å være emosjonelt tilgjengelig for barnet og dets reaksjoner. Dette kan medføre sterkere innvirkning av samlivsbruddet på barnet. Dette er viktige aspekt å holde frem for foreldre for å kunne være med på å hjelpe barnet. I oppgaven har det blitt vurdert å kunne redegjøre for hvorvidt en som kirke kan møte barn gjennom å holde kurs for foreldre. Dette kunne vært etter inspirasjon fra Modum bad. Her har de vært med å utarbeid et kurs som nå holdes av Bufetat⁹³. Kurset er kalt "Fortsatt foreldre." Å sette i gang med slikt type kurs i det vanlige menighetsliv er ressurskrevende. Det kan være et flott tiltak i sogn som har et så stort omfang av samlivsbrudd. En annen måte å kunne møte barn og unges situasjon gjennom foreldre er å tilby foreldremøte der problemstillingen kan være "Hvordan leve med en tenåring i

⁹³ Bufetat(i)

huset?" Her kan et punkt være foreldre som har brutt et samliv og har daglig omsorg for barna. Der kan en vise de mulige reaksjonene en tenåring kan få etter et samlivsbrudd. Igjennom møte kan en bevisstgjøre foreldre fra samlivsbrudd om de mulige følgene av deres dårlige samarbeid, og tydeliggjøre hvor viktig det er at de tar seg tid til barnet sitt. Det kan for eksempel bety at barn kan oppleve sterkt sinne som har sitt opphav fra foreldrene og deres samlivsbrudd. Noe barna kanskje ikke har turt å si fra om. Dette er noen få punkter av den viktige kunnskapen som ble belyst i kapittel 2.7 og 4. Der er det flere viktige moment å hente. Gjennom et slikt foreldremøte kan en bidra til en bevisstgjøring omkring barns situasjon, deres mulige reaksjoner og de potensielle innvirkningene på barnets livskvalitet. Og ikke minst hvor viktig det er for barnet å ha foreldre som har evne til å være tilstede og vise omsorg .

Åpent hus.

Et barn som har opplevd eller opplever et konfliktfyllt hjem trenger å få oppleve et stabilt og omsorgsfullt familiefelleskap. Har Kirken trygge og ressurssterke mennesker i menighetsfelleskapet kan en legge til rette for et åpent hus fellesskap. Der kan en tilby et trygt og stabilt åpent hjem som barnet kan få bli inkludert i. Der det kan få oppleve å sitte rundt middagsbordet og annet samvær i trygge omgivelser. Dette vil kunne bidra til gjenopprette ødelagte bilder av hva familie er, og bidra til god sosial læring. Det kan bidra til at barn og konfirmanten får nye erfaringer av foreldre som samarbeider. Gjennom å oppleve to vertsførelde som viser omsorg, og holder rammene som barnet trenger, vil det kunne bidra til å gi konfirmantens nye opplevelser av å være seg selv. Der konfirmanten kan få mulighet til å falle til alle til ro og være barn på egne premisser. Noen barn fra konfliktfylte hjem opplever å måtte ta andre roller, kanskje står sønnen som trøsteren til morens sorg. I en vertsfamilie kan den oppleve å ikke måtte være annet enn seg selv. For å kunne lykkes med dette er en nær kommunikasjon med foreldrene avgjørende og at de samtykker at barnet er med i et slikt fellesskap.

Medvandrer

I en menighet vil det ligge gode ressurser i eldre mennesker gjennom deres livserfaringer og trygghet i eget liv. Gjennom den voksnes vilje til å være en medvandrende samtalepartner kan konfirmanten oppleve en trygg voksen som ønsker å møte det konfirmanten tenker på og opplever å gå igjennom. En ungdom er sårbar i

konfirmanttiden, at ungdommen har et tilknyttingspunkt til en trygg voksen kan ha mye å si for dens utvikling. Konfirmanten gis her et samvær der medvandreren kan være den lyttende samtalepartner som ser og som lar seg bli synlig med sin livserfaring og støtte. Dette kan over tid føre til at medvandreren og konfirmanten kan gi og motta omsorg, i vennskapelig samvær. Her vil det også være viktig at den voksne utviser evne til å forbli, og sette gode rammer for samværet.

7. Oppsummering

Ut ifra mine tre underproblemstillinger:

(1) Hvilke reaksjoner kan barn få av foreldrenes samlivsbrudd?

(2) Hvilke virkninger kan foreldres samlivsbrudd ha på barns livskvalitet over tid og hvilken faktor spiller inn?

(3) Hva er kirken og hvilke fokus har den på barn og konfirmanter som har opplevd samlivsbrudd?

Har jeg gitt innspill til hovedproblemstillingen:

"Hvordan kan Kirken best mulig møte barn som har opplevd eller opplever samlivsbrudd? Med spesielt henblikk på konfirmanten og konfirmanttiden."

I oppgaven har vi sett at et samlivsbrudd fører til ulike reaksjoner i barnet. For mange barn går disse reaksjonene over etter en tid(kap2). Foreldre er avgjørende for barnets utvikling(kap3). Vi har sett at livskvaliteten til barn som har gjennomlevd foreldrenes samlivsbrudd kan forringes. Nesten en tredjedel av barna har høyere risiko for å oppleve høyere nivå av angst og depresjon, skoleproblemer og lavere selvfølelse. Videre har jeg i oppgaven belyst noen av de avgjørende faktorene for barns tilpassing etter foreldrenes samlivsbrudd. Disse er foreldres konfliktnivå og samarbeidsevne. Endring i den økonomiske situasjonen og flytting til nytt miljø(kap4). Oppgaven har vist at Kirken har i seg en selvforståelse som kan være en ressurs i møte med barnet og konfirmanten. Dette er tydeliggjort og konkretisert etter Vainers tolkning av hvordan vi som fellesskap kan være mot hverandre. Oppgaven har vist at Kirkens egenart som fellesskap betyr at medlemmene skal dele hverandres sorger og gleder(kap5). Kirken kan møte barn fra samlivsbrudd på en best mulig måte gjennom en respektfull fokusering på barnas livssituasjon. Kirken kan være til hjelp gjennom å ha fokus på barnet i samlivsbrudd

gjennom forkynnelse, konfirmantundervisning, samtale og ikke minst i fellesskapet. Det har blitt gitt forslag til konkrete tiltak i konfirmantopplegget(kap6). Oppgaven har vektlagt kirkens behov for å danne en åpen kultur i menighetslivet som har vilje til å møte barnet med omsorg og respekt. Slik kan barnet få aksept og anerkjennelse på reaksjonene de sliter med etter samlivsbrudd. Kirken kan dermed være det trygge stedet der barnet og konfirmanten kan være. Utfordrende nok krever det vilje av det kristne fellesskapet å vise ekte omsorg. Vi som fellesskap må leve ut det kirken er ment til å være: Å ha delaktighet i Jesus Kristus og i hverandres liv. En delaktighet med omsorg, evne til å lytte og forplikte seg. Der kan barnet blir møtt og hjulpet. Slik kan barnet øke sin livstolkning og livsmestring, og unngå å få store innvirkninger på dets livskvalitet.

7.1 Utblikk

I arbeidet med denne oppgaven har jeg gjort meg noen tanker. Det har blitt meg bevisst at det ikke vil bli færre samlivsbrudd slik samfunnet vårt utvikler seg. Selv om skilsmisse har stabilisert seg, så har det blitt flere som inngår samboerskap. Som beskrevet i innledningen er sannsynligheten 2-3 ganger større for at det oppløses i sammenlikning med ekteskap. Det betyr at flere barn vil kunne bli merket av samlivsbrudd. Dette gjør det viktig for kirken å fokusere på hvilken hjelp og tilhørighet menighetsfellesskapet kan gi. For å møte et barn fra samlivsbrudd best mulig er det viktig at kirken har en tydelig bevissthet om tematikken og jobber med kompetanseøking.

Skilsmisse og samlivsbrudd er forbundet med en større risiko for negative innvirkninger på barns livskvalitet som vist. Som nevnt i kapittel 6.2 er foreldre viktig i barnets utvikling av gudsbilde. Å utforske hvilke konsekvenser et samlivsbrudd kan ha på barns gudsbilde vil være en ressurs til den sjelesørgeriske tjeneste som skjer i Kirken. Dette vil være et viktig ledd i en kompetanseøking. Slik kan kirken bli enda sterkere rustet til å møte et barn som har opplevd samlivsbrudd.

8. Kilder

Bokkilder

Askeland J., Bjerva E., Kristensen V., "Konfirmantboka", Luther forlag, Oslo, 1993

Braut, Arne, "Når menneske møter Guds patos", Publisert i "Tidsskrift for sjelesorg" s.95-108, nr.29 Institutt for sjelesorg, Modum Bad, 2009

Brekke, Mary, "Å begripe teksten, om grep og begrep i tekstanalyse", Høyskoleforlaget, Kristiansand, 2006

Den norske kirke, "Gud gir – vi deler, Plan for trosopplæring i Den norske kirke", Kirkerådet, Oslo, 2010b

Det norske bibelselskap, "Bibelen", Bibelselskapet, Oslo, 2011

Eeg, Kirsten, "Barn i krise – menighetens ansvar, muligheter og begrensninger i arbeidet med barn i krise", Publisert i "Tidsskrift for sjelesorg", s.31-41, nr. 2, 1993, Institutt for sjelesorg, Modum Bad, 1993.

Haaland, Kirsti R, "Barnet i skilsmissem, Et barneperspektiv på familieomforming", 2. opplag, Universitetsforlaget, Oslo, 2003

Hegstad, Hårrald, "Den virkelige Kirke, Bidrag til ekklesiologien", tapir akademisk forlag, Trondheim 2009

Jordheim, K., Korslien, K.K., Johannesen, K.I., "Diakoni, en kritisk lesebok", tapir akademisk forlag, Trondheim, 2009

Kaldestad, Eystein, "Gjennom det menneskelige til det guddommelige, Religionspsykologiske perspektiver", Tano Aschehoug, Otta, 1997

Klette, Trine, "Tid for trøst, en undersøkelse av sammenhenger mellom trøst og trygghet over generasjoner", Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA Rapport 17/2007, Oslo, 2007

Lenderts, Torborg Aalen, "Når glassflaten brister, om brytningen mellom livet og troen" 2.utgave, Verbum forlag, Oslo, 2007

Moxnes K., Kvaran I., Kaul H., Levin I, "Skilsmissemens mange ansikter, om barns og foreldres erfaringer med skilsmisse" Høyskoleforlaget, Kristiansand, 2001

Moxnes, Kari, "Skånsomme skilsmisser – med barnet i fokus", Høyskoleforlaget, Kristiansand, 2003

Root, Andrew, "The Children of Divorce, The loss of family as the loss of being", Baker Academic, Baker publishing Group, Grand Rapids, Michigan, USA, 2010.

Saxegaard, Kristin Moen, "Rakel gråter over sine barn..." Publisert i "Luthersk kirketidende", Nr 14. 2012, Luther Forlag, Oslo, 2012.

Størksen, I., Røysamb, E., Holmen, T. L., & Tambs, K.; "Adolescent adjustment and well-being: Effects of parental divorce and distress", 2006, Vitenskapelig artikkel i doktorgradsarbeid, Department of Psychology, Faculty of social sciences, University of Oslo, 2006.

Størksen, I., Røysamb, E., Gjessing H.K., Moum T., & Tambs, K.; "Parental Divorce: Marriages and Psychological Distress among Adult Offspring", 2005; Vitenskapelig artikkel i doktorgradsarbeid, Department of Psychology, Faculty of social sciences, University of Oslo, 2006.

Vainer, Jean, "Den brutte kroppen, Veier til helhet", Verbum forlag, Oslo, 1989

Wennerberg, Tor, "Vi er våre relasjoner", Arneberg, 2011

Wetlesen, Jon, "Samtaler med tekster i lys av Gadammers hermeneutikk", Publisert i "Norsk filosofisk tidsskrift" s.219-244, nr 18, 1983, Universitetsforlaget, Oslo, 1983

Internettkilder (i)

Arbeids og likestillingsdepartementet; "Et inkluderende språk", 2007
http://www.regjeringen.no/Upload/AID/publikasjoner/veiledninger_og_brosjyrer/2007/Veileder_inkluderende_sprak_2007.pdf

Barneombudet, "Barnekonvensjonen" <http://www.barneombudet.no/>

Botvar P.K, Urstad S.S; "Tilstandsrapport for Den Norske Kirke 2012", KIFO Stiftelsen Kirkeforskning 2012
<http://www.kifo.no/doc//KIFOnotat/Tilstandsrapport%202012.pdf>

Bufetat, "Fortsatt foreldre"
<http://www.bufetat.no/familievernkontor/asker-og-barum/Fortsatt-Foreldre-kurs/>

Den norske kirke; "Plan for diakoni", Kirkerådet, Oslo 2010a
<http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=247>

Den norske kirke, A; "Medlemskap i Den norske kirke"
<http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=230>

Den norske kirke, B; "41775 konfirmanter i Den norske kirke i 2010"
<https://www.kirken.no/?event=dolink&FamID=172266>

Heimdal, Dørmænen, Træen, "Krangling i parforhold" Publisert i "Tidsskrift for Norsk Psykologforening", Vol 45, nr 6, 2008
http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=48463&a=2

Helsedirektoratet; *"Er du bekymret for ditt barn"*
<http://www.ungdom.psykisk.no/voksne/er-du-bekymret-for-ditt-barn/skilsmissel/>

Klette, T; *"Omsorgssvikt og personlighetsforstyrrelser"* Publisert i *"Tidsskrift for legeforening"* Nr 13. 26.juni 2008 <http://tidsskriftet.no/article/1708866>

Kirkens lærenemnd *"Skriftforståelse og skriftbruk med særlig henblikk på homofilisaken"*
Den norske kirke, 2006. <http://www.kirken.no/larenemnd/laeren06/sider/kap3-8.html>

(intervju med) Lars Fengsrud *"Krangling gjør barn utrygge"*
<http://www.side2.no/helse/article3034941.ece>

Norske lover, *"Lov om Barn og foreldre, §51, Mekling"*
<http://www.lovdatab.no/all/tl-19810408-007-010.html>

Norske lover, *"Lov om Barn og foreldre, §48a, Barnets beste"*
<http://www.lovdatab.no/all/hl-19810408-007.html>

Regjeringen, *"Samboerne og samfunnet"* NOU 1999:25
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/1999/nou-1999-25/12/3/1.html?id=354734>

Statistisk sentralbyrå, A *"Ett av fire barn bor bare med en forelder"*
<http://www.ssb.no/barn/>

Statistisk sentralbyrå, B *"Hvem er mest fornøyd med samlivet"*,
<http://www.ssb.no/ssp/utg/201101/01/>

Statistisk sentralbyrå, C *"Samboer"*
<http://www.ssb.no/samboer>

Sinnets helse, *"Barns sårbarhet- og utvikling av motstandskraft"*
http://www.sinnetshelse.no/artikler/barn_saarbarhet.htm

Store norske leksikon *"forståelse – psykologi, filosofi, pedagogikk"*
http://snl.no/forstaelse/psykologi_filosofi_pedagogikk

Ung.no, *"Har du opplevd skilsmissel"*, <http://www.ung.no/skilsmissel/2926-Har-du-opplevd-skilsmissel.html>

Universitetet i Stavanger, *"Barnehagens møte med barn og familier som opplever samlivsbrudd"*, <http://laringsmiljosenteret.uis.no/category.php?categoryID=5101>